

TÜRKİYE'DE SAĞ KALKINMACILIK VE AK PARTİ İSTİKRAR, YATIRIMLAR VE BÜYÜK PROJELER

YUNUS ŞAHBAZ

**TÜRKİYE'DE SAĞ KALKINMACILIK
VE AK PARTİ
İSTİKRAR, YATIRIMLAR VE BÜYÜK PROJELER**

COPYRIGHT © 2022

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SETA Yayınları 211
I. Baskı: Aralık 2022
ISBN: 978-625-8322-30-9

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Deftardar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 9885 | Faks: 202 223 6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 6, 1000 Bruxelles BELGIUM

Tel: +32 2 313 39 41

TÜRKİYE'DE SAĞ KALKINMACILIK VE AK PARTİ İSTİKRAR, YATIRIMLAR VE BÜYÜK PROJELER

Yunus Şahbaz

SETA

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

İÇİNDEKİLER

ÖZET | 7

GİRİŞ | 9

DP'DEN AK PARTİ'YE SAĞ KALKINMACILIK | 13

AK PARTİ'NİN KALKINMA POLİTİKALARININ
TEMEL PARAMETRELERİ | 19

Kalkınma ve Kamu Yatırımları | 21

Kalkınmanın Ülke Geneline Yayılması | 22

AK Parti'nin Kendisiyle Rekabet Eden Bir Parti Olması | 23

Siyasi İstikrar | 24

Sosyal Politikalarla Desteklenen Kalkınma | 25

KALKINMADA ÖNCÜ ALANLAR | 27

Sağlık | 27

Eğitim | 30

Ulaşım ve Altyapı | 32

Büyük Projeler | 34

Yatırım ve Kalkınma Hamlelerinin Finansmanı | 36

GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER | 41

Öneriler | 43

KAYNAKÇA | 45

ÖZET

Türk siyasal hayatında sağ siyasetin öne çıkan vasıflarından birisi de kalkınma ve yatırım hamlelerine öncelik vermesidir. Bu anlamda Türk siyaseti için bir sağ kalkınmacılık geleneğinden söz etmek gerekir. 1950'lerde Demokrat Parti ile başlabileceğimiz bu sağ kalkınmacılık diskurunun son önemli temsilcisi AK Parti'dir. AK Parti iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren kalkınma meselesini öncelikli bir politika alanı olarak belirlemiştir. Topyekün bir kalkınma diskuruyla hareket eden AK Parti hem sağ kalkınmacılık geleneğini sürdürmüş hem de hayata geçirdiği kalkınma ve yatırım hamleleriyle bu geleneği yeni bir evreye taşımıştır.

Bu raporda öncelikli olarak Türk siyasetinde uzun bir serencamı olan sağ kalkınmacılık geleneği ve bunun temel parametreleri ele alınmaktadır. Daha sonra AK Parti'nin sağ kalkınmacılık içerisindeki yeri ve konumu tespit edilmektedir. AK Parti'nin izlediği kalkınma ve yatırım siyasetinin temel hasletleri ortaya konulmakta ve son yirmi yıllık iktidarında hayata geçirdiği kalkınma ve yatırım hamlelerinin bir envanteri çıkarılmaktadır. AK Parti'nin birçok alanda gerçekleştirdiği yatırımların ilerleyen dönemde nasıl bir etkisinin olacağına dair öngörülerde bulunmaktadır. Son bölümde ise Türkiye'nin kalkınma konusunda belli bir aşamaya geldiği kabulünden hareketle gelecek döneme ilişkin bazı öneriler sunulmaktadır. Böylelikle Türkiye'nin AK Parti iktidarı döneminde tecrübe ettiği kalkınma ve yatırımların gelişerek, yenilenerek ve özellikle farklı alanlardaki gelişmeler dikkate alınarak sürdürülmesi gerekmektedir.

GİRİŞ

Kalkınma genel anlamıyla ekonomik ve toplumsal koşulların iyileştirilerek insanların içinde yaşadığı şartların iyileşmesi ve yaşam standartlarının geliştirilmesi; böylelikle de toplum refahının da artması olarak tanımlanabilir. Maddi imkanların artması ve ekonomik göstergeler kalkınmanın en önemli boyutunu oluşturur ancak topyekün bir kalkınma sadece iktisadi göstergelere indirgenemez. Bu nedenle kalkınma iktisadi göstergeleri kapsayan ancak bundan daha geniş siyasi ve içtimai parametreleri de olan bütünsel bir süreci ifade eder.

Topyekün bir ulusal kalkınma diskurunu fikri anlamda Aydınlanma düşüncesi, siyasi anlamda da Kameralizm'e kadar götürmek mümkündür. Özellikle Sanayi Devrimi ve teknolojiye gelişen imkanlar, şehirleşmenin ve nüfus hareketlerinin hızlanması, sanayi şehirlerinin kurularak kitlelerin bu merkezlere akın etmesiyle beraber kalkınma fikri görünür olmaya başlamıştır. Hem kapitalist sistemin gereklerini yerine getirme hem de ulus aşırı sömürgelerden elde edilen artı sermaye ile beraber 1900'lerde yoğunlaşmaya başlayan kalkınmacılık diskuru Batılı ülkelerde 1970'lere kadar hızlı bir uygulama alanı bulmuştur.

Türk/Osmanlı modernleşmesinde ise Batılılaşmanın öncelikle askeri planda başladığı bir vakıadır. Bunun tek başına yeterli olmayacağına anlaşılmasıyla önce siyasi kulvarda ve Cumhuriyet'le birlikte de siyasi/kültürel bağlamda Batılılaşma/modernleşme sürecine girilmiştir. Bu anlamda Türk/Osmanlı modernleşmesinin iktisadi, sınai ve kalkınmacı perspektifleri ilk etapta öncelikleri arasına al(a)madığını belirtmek mümkündür. Nitekim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kültürel ve

kurumsal anlamda miras kalan birçok husus olsa da sınai noktada bir hayli zayıf bir mirasın olduğu söylenebilir. Ancak Osmanlı'nın son döneminde milli iktisat kurma teşebbüsleri olmuş; bu teşebbüsler kısmi değişim ve dönüşümlerle birlikte Cumhuriyet devrinde de devam etmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'lere kadar "Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun ekonomik kalkınmadan çok siyasal ve kültürel dönüşüme ağırlık verdiği, zaman zaman dile getirilen bir olgudur".¹ Fakat İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi, tekstil ve demir yolu alanlarında kalkınma hamleleri ve yatırımların yapılması gibi gelişmeleri Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki önemli teşebbüsler olarak not etmek gerekir.

Öte yandan Cumhuriyet'in ilk yıllarında Batılılaşma/modernleşme daha çok kültürel anlamda, toplumun dönüştürülmesi ve yeniden yapılandırılması şeklinde anlaşılmıştır. Bu yüzden de son yüzyılda Türkiye'nin modernleşme hikayesi daha çok şekil, zihniyet ve değerler itibarıyla bir Batılılaşma girişimidir. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kabaca 1950'lerdeki çok partili hayata kadar kalkınma konusunda önemli adımlar atılsa da dönemin koşulları gereği istenilen mesafeye ulaşılamamış, modernleşme maddi ve somut gelişmeler etrafında cereyan etmemiştir. Demokrat Parti (DP) iktidarıyla birlikte ise doğrudan köylünün ve kırsal bölgelerin kalkınmasına ve büyük şehirlerdeki altyapı ve ulaşım sorunlarının çözümüne dair gelişmelerin görülmesi mümkün olmuştur. Yine de köylülük, kırsal alanların gelişimi ve hatta şehirlerdeki altyapı sorunlarının çözümünün hıta ermesi mümkün olmamıştır. Bu süreçte demir yolları gibi kısmi bazı yatırımlar yapılmış ancak İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bu türden kısmi girişimler de akamete uğramıştır.

Bu raporda temelde sağ kalkınmacılık geleneği çerçevesinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) kalkınma ve yatırım politikaları ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Türkiye'deki sağ siyaset paradigmasının belirleyici ve tanımlayıcı unsurlarından kabul edilebilecek "sağ kalkınmacılık" mefhumundan kısaca bahsedilmekte ve belli noktalarda bu paradigmanın devamı olarak da görülebilecek olan 2000 sonrasında AK Parti eliyle yürütülen kalkınma ve yatırım hamleleri ele almaktadır. AK Parti'nin kalkınma ve yatırım siyasetine hakim olan temel parametreler ve bu vizyon çerçevesinde öne çıkan alanlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla son yirmi yıllık AK Parti iktidarında başta ulaşım ve altyapı olmak üzere sağlık ve eğitim gibi öne çıkan alanlarda hayata geçirilen kalkınma ve

¹ Tanel Demirel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2021), s. 278.

yatırım projelerinin bir envanteri çıkarılmaktadır. Sağ kalkınmacılık ve AK Parti dönemi kalkınma siyasetine ilişkin eleştirilere de yer yer değinilmektedir. Özellikle son dönemde sıkça tartışma konusuna dönüştürülen büyük projeler üzerinde bilhassa durulmaktadır. Bu projelerin Türkiye için ifade ettiği anlam, bunların finansmanı ve bu türden finansman modellerinin Türkiye’de ve dünyada ne sıklıkla uygulandığı gibi hususlar ele alınmaktadır.

Raporun son bölümünde ise Türkiye’nin yirmi yılda tecrübe ettiği kalkınma ve yatırım hamlelerinin aslında ülkenin geleceğini inşa ettiği gerçeğinin vurgulanması amaçlanmıştır. Ancak bu yapılırken uluslararası kalkınma ve yatırım trendinin de gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. Bu bağlamda gelecek yıllarda yatırım ve kalkınma hamlelerinin iklim ve çevre konularında yoğunlaşacağından hareketle Türkiye’nin de bu konularda proaktif bir perspektifle hareket etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma politikaları çerçevesinde sosyal kalkınma konularının da Türkiye’nin öncelikleri arasına daha fazla girmesi gerektiği belirtilmiştir.

DP'DEN AK PARTİ'YE SAĞ KALKINMACILIK

Kalkınma fikri ve söyleminin Türkiye sağ siyasetine girişi 1950'de iktidara gelen DP hükümetiyle birlikte mümkün olmuştur. DP iktidarıyla birlikte tarım, sanayi, ulaşım ve altyapı alanlarında büyük yatırımlar yapılmıştır. DP'nin bu yatırımlar ve kalkınma hamleleri vasıtasıyla dönemin ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) kendisini ayırmaya çalıştığını söylemek mümkündür. DP hem halka hitap edebilmek hem de kendisini CHP'den farklılaştırmak adına doktrinal bir söyleme başvurmamış ve doğrudan doğruya halkın hayat standartlarını geliştiren bir siyaset biçimi benimsemiştir.

DP dönemiyle birlikte Türkiye siyasetinde sağ kalkınmacı bir anlayış başlamıştır. Adnan Menderes'in "Siyaset, vatana ve millete en yüksek seviyede hizmet etme yoludur" ya da "Siyaset devlete ve millete hizmet sanatıdır" şeklindeki sözleri bu siyaset anlayışının özünü ifade etmektedir.² Siyaseti "hizmet anlayışı" olarak kodlamak sadece günöbirlik gereklilikleri tatmin etmek üzere geliştirilmiş ve benimsenmiş değildir. Çünkü bu anlayış doğrultusunda dönemin mevcut somut problemlerinin çözümü kadar "istikbalin inşası" da amaçlanmıştır.

Menderes önderliğindeki DP ile özdeşleşen yatırım ve kalkınma siyaseti 27 Mayıs 1960 Darbesi ile akamete uğramıştır. Ancak Süleyman Demirel'in Adalet Partisi (AP) genel başkanlığına gelmesi ve ardından da başbakan olmasıyla sağ siyasette tekrar kalkınma politikalarının öne çıktığı görölmektedir. Demirel de sağ siyasetteki selefi Menderes gibi siyaseti esas olarak bir hizmet etme vasıtası tarzında telakki etmiştir. Demirel'in "Siyasi mücadeleyi, hizmet yapmak savaşı olarak anlıyoruz" ya da "Biz

² Bahadır Türk, *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2014), s. 40.

particiliği, siyaseti, memleketin ümrani, memleketin iyiliği, büyük Türk milletine hizmetin nuru addederiz” sözleri aslında bu gelenek içindeki siyaset anlayışının sürekliliğini göstermektedir.³ Yol, köprü ve baraj yapma, köylere elektrik ile su götürme ve şehirleri mamur etme bu siyaset anlayışının en temel motivasyon kaynaklarıdır. Teknik ve teknolojik anlamda şehir ile kırsal arasındaki farkın azaltılması, şehirde ne varsa aynısının köyde de olmasının gerektiği düşünülmektedir.

Bu kapsamda Cumhuriyet’in yüz yıllık tarihi boyunca yakın yıllara kadar Türk toplumunun ağırlığının köy ve kırsal bölgelerde yaşadığını hatırlamak gerekir. Türkiye’de sağ ve merkez sağ partilerin hükümette olduğu yıllar toplumsal yapının hızlı bir dönüşüm içine girdiği dönemlerdir.⁴ Yaşanan hızlı dönüşüme rağmen 1960’lar, 1970’ler ve 1980’lerde köy nüfusu kent nüfusundan fazladır. 1980’lerde Anavatan Partisi (ANAP) iktidarında bile Orta Anadolu’da elektriği olmayan köyler mevcuttur. Köylerden kentlere hızlı göç ise kalkınma anlamındaki sorunları çözmemiş aksine köylerdeki mahrumiyeti şehirlerin gecekondu ve gettolarına taşımıştır.

DP ve AP çizgisinde görüldüğü üzere Türk siyasetindeki merkez sağ partilerin siyaset etme biçiminde kalkınma meselesi önemli bir unsurdur. Bunun öncelikli sebebi bu partilerin ideolojik ve doktrinal yönlerinin zayıf olmasıdır. Halka herhangi bir ülkü ya da kutsal dava vadetmek yerine onların doğrudan hayatlarına dokunan, somut ve maddi problemlerini çözmek isteyen bir anlayış hakimdir. Halkın mevcut refah seviyesinin yükseltilmesi, büyük yatırımlar ve kalkınma hamleleriyle istihdam ve istihsal imkanlarının oluşturulması amaçlanmaktadır. Böylelikle kalkınma siyaseti halkla kurulan en önemli rabıta olmaktadır. DP ve AP özelinde bu siyaset etme biçiminin seçmen nezdinde de kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim DP ve AP’nin başarılı bir kalkınma ve yatırım siyaseti izleyebildiği dönemlerde girdiği seçimlerden genelde yüksek oylar aldığı görülmektedir. Hatta kendi seçmen kitlesi dışında nispeten bu partilere muhalif olarak addedilebilecek seçmen nezdinde de imar ve ümran girişimlerinin destek bulduğu anlaşılmaktadır. DP’nin nispeten popülaritesini kaybetmeye başladığı Şubat 1959 gibi geç bir tarihte bile daha çok CHP’li seçmenlere hitap eden *Akis* dergisi seçmenlerine ideal kabinede kimleri görmek istersiniz sorusunu sormuş ve verilen cevaplarda imar bakanı olarak Adnan Menderes’in görülmek istendiği sonucu ortaya çıkmıştır.⁵

3 Türk, *Muktedir*, s. 89.

4 Demirel, *Adalet Partisi*, s. 167.

5 Tanel Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2021), s. 245-246.

Kalkınma ve yatırım merkezli bir siyaset anlayışının beslendiği diğer bir olgu da “büyük Türkiye”, uluslararası arenada “güçlü Türkiye” ve “güçlü devlet” hedefleridir.⁶ Devlet, kalkınma hedefinin hem en önemli aracı hem de nihai kerte de amacıdır. Bir başka deyişle kalkınmada devlete sorumluluklar yüklenmekte fakat en nihayetinde devletin uluslararası itibarı ve nüfuzu için kalkınmış bir ülke olmanın zaruri olduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin kalkınma düzeyi ve ekonomisi diğer ülkelerle mukayeseli bir şekilde ele alınmakta ve esas gayenin bu mukayesedeki eksiklikleri gidermek olduğu savunulmaktadır. Zira ulaşım ve altyapı gibi temel eksikliklerini tamamlayamamış ülkelerin uluslararası arenada rekabet gücünün de olamayacağı varsayımından hareket edilmektedir.

Hem DP hem de AP'nin askeri müdahalelere maruz kalmış siyasi hareketler olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla yapılan yatırım ve kalkınma hamleleri bu şekilde sekteye uğramıştır. Ayrıca 27 Mayıs Darbesi ve 12 Mart Muhtırası'ndan sonra koalisyon hükümetleri kurulmuş ve bu dönemlerde kalkınma hamlelerine girişmek çok daha zor olmuştur. Bir anlamda istikrarlı ve etraflı bir kalkınma siyaseti izleyebilmek için siyasi istikrarın asgari bir şart olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Bu nedenle söz gelimi 1970'lerdeki istikrarsız koalisyonlar dönemi kalkınma ve yatırım hamlelerinde duraklamaya sebebiyet vermiştir. Zira bu yıllarda yapılan en önemli yatırım hamlesinin yapımına 12 Mart'tan önce başlaması da dikkate değer bir konudur. Bu bağlamda plan ve projeleri daha öncesine dayanan 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nün (ilk ismi Boğaziçi Köprüsü) inşaatına 1970'te başlanmış ve muhtıra kaynaklı gecikmelerden dolayı köprünün açılışı ancak 1973'te yapılabilmıştır.

Sağ siyasetteki kalkınma söylemini Turgut Özal ve Necmettin Erbakan gibi diğer sağ siyasetçilerde de görmek mümkündür. 1980'lerle birlikte Türkiye'nin iktisaden dünyaya açılmasına koşut olarak Başbakan Özal altyapı yatırımlarının tamamlanmasına büyük önem vermiştir. Özellikle ticaret ve ulaşımın gelişmesi için otoyollar yapılması Özal'ın en büyük icraatlarından kabul edilmektedir. Yine İstanbul Boğazi'ndeki ikinci köprü olan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü de Özal zamanında açılmıştır.

Necmettin Erbakan da özellikle ağır sanayi ve savunma sanayii konularına ağırlık veren bir siyasetçi profili çizmiştir. Erbakan'ın diğer sağ liderlere nazaran iktidarda kalma süresi, özellikle de tek başına iktidar olma durumu, çok az olduğu

6 Ömer Turan, “Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayi: Türk Sağı ve Kalkınma”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2020), s. 465.

ya da hiç olmadığı için doğrudan kendi damgasını vurabildiği bir dönemden bahsetmek mümkün değildir. Ancak savunma sanayii ve ağır sanayi hamlesi Erbakan'ın siyasi gündeminin hep merkezinde olmuştur. Ayrıca 2000 sonrasında AK Parti tarafından hemen hepsi gerçekleştirilen birçok büyük yatırım Erbakan'ın gündeminde yer almıştır.

Söz gelimi Erbakan son yıllarda çokça tartışılan büyük projeleri neredeyse kalem kalem sıralayarak partisinin 2002 seçimlerinden önceki yaptığı basın toplantısında bu projeleri partisinin gelecekte yapmak istediği taahhütleri arasında göstermiştir:

Bütün illere havaalanı, hızlı tren projeleri İstanbul-Ankara arası 2 saat, olacak. Ankara-Konya arası 1 saate inecek. Boğaz köprüsü, boğazdaki tünel, İzmit Boğazı köprüsü, Çanakkale köprüsü ve İran-Bakü otoyolu, yollar, otoyollar 4 bin 334 km otoyolu ve nükleer santraller, termik santraller, hidrolik santraller ve bütün Türkiye'yi baştan başa ören doğal gaz boru hatları.⁷

Erbakan'ın vadettiklerinin hemen hepsi ilerleyen yıllarda AK Parti iktidarı tarafından hayata geçirilmiştir.

Menderes'ten Erbakan'a neredeyse tüm sağ liderlerin kalkınmacı bir perspektifle hareket etmesi mühendis olmalarıyla açıklanmaktadır.⁸ Ancak böyle bir açıklama vakanın mahiyetini tespit ve teslim etmek yerine bunun sebebini araştırmaya matuf bir girişimdir. Bu ise ancak resmin bir kısmını göstermektedir. Kaldı ki sağ siyasetçilerin mühendis kökenli olmaları ile kalkınmacılık arasında kurulan ilişki Adnan Menderes özelinde açığa düşmektedir. Ayrıca böyle bir ilişkinin en önemli zaafı hem sağ siyasete hem de Türkiye siyasetine damgasını vurmuş Recep Tayyip Erdoğan örneğinde de gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Erdoğan geçmiş dönemdeki sağ liderler gibi mühendis olmamasına rağmen kalkınma noktasında Cumhuriyet tarihinin en büyük yatırımlarına imza atmıştır. Bir anlamda seksen yılda yapılmayanı son yirmi yılda yapmış bir hareketin lideridir.

Bu tür bir analizin diğer bir zaafı da seçmen davranışını ve sosyolojisini ıskalamasıdır. Yani meseleye yönetenler ve onların eğitim veya kültür düzeyleri açısından yaklaşmakta ancak seçmen tarafından bu tarz bir siyasetin kabul görme biçimi üzerinde durulmamaktadır. Sağ kalkınmacılığın sadece sağ seçmen değil toplumun bütün katmanları tarafından büyük oranda kabul gördüğünü teslim ve tespit etmek gerekmektedir. Seçmenlerin bu parti ve liderlerine teveccühünün

7 "1. Çağrı - Basın Toplantısı", Necmettin Erbakan, 22 Ağustos 2002, <http://www.necmettinerbakan.net/page.php?act=haberGoster&haberID=2067&name=1-cagri-basin-toplantisi>, (Erişim tarihi: 22 Kasım 2022).

8 Daha genel anlamda Türk modernleşmesini bu çerçevede bir okuma biçimi için bkz. Nilüfer Göle, *Mühendisler ve İdeolojiler*, (Metis Yayınları, İstanbul: 2022).

birçok sebebinden söz edilebilir ancak kalkınma ve yatırım kısmını ıskalamak ve siyasete biçilen bu misyonun seçmen nezdindeki kabulünü görmemek meseleyi eksik değerlendirmeye sebebiyet vermektedir.

Siyasetin bir hizmet ve imar faaliyeti olarak ele alınmasının ortaya çıkardığı en önemli faktör ölçülebilirlik meselesinin öne çıkmasıdır. Siyaset daha çok yapılan yol, köprü ve barajların, açılan hastanelerin ve dağıtılan kitapların anlatısına dönüştüğünde bunların halkın gündeminde doğrudan bir karşılık bulmaması düşünülemez. İnsanların gündelik hayatını kolaylaştıran bu yatırımlar somuttur, hissedilir ve sonuçları yakından müşahade edilebilir. Böylelikle bu kalemler üzerinden bir siyasi anlatı inşa etmek seçmen nezdinde çoğunlukla itibar görmüştür.

Kalkınma ve yatırım hamlelerinin diğer bir önemli özelliği de istikrarlı ve sürekli olması gerektiğidir. Şayet belirli bir dönem yoğunlaşan hizmet siyaseti bir sonraki dönemde akamete uğrarsa bu kaçınılmaz olarak katmerlenmiş bir şekilde yeni ihtiyaçlar doğuracaktır. Türkiye'de özellikle 1980'lerde siyasi ve toplumsal anlamda hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanırken sosyal hareketlilik artmış ve şehirleşme oranı da yükselmiştir. Ancak özellikle ANAP'ın tek başına iktidarının sona erdiği 1991'den itibaren ülke tekrar koalisyonlarla yönetilmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren 2000'lere kadar geçen sürede kalkınma ve yatırım hamlelerinde gözle görülür bir düşüş olduğunu kaydetmek gerekir. Siyasi istikrar faktörünün ne derece önemli olduğunun çok iyi görülebildiği bu dönemde, ülke kısa süreli ve yıpratıcı koalisyon hükümetlerine duçar kaldığı için istenen ve olması gereken hizmetlerin çoğu sekteye uğramıştır. Yine bu dönemin Soğuk Savaş'ın bittiği, teknolojik ve bilişim anlamında büyük ilerlemelerin kaydedildiği yıllar olduğunu da unutmamak gerekir. Türkiye bu yıllarda dünyadaki değişim ve dönüşüme ayak uydurmak bir tarafa ihtiyaç duyduğu birçok altyapı yatırımını bile yapamadığından kalkınmasını tamamlayamamış bir ülke hüviyetinde kalmıştır.

Bu anlamda Türkiye siyasetinde 1990'ların "kayıp yıllar" olarak anılmasını da hatırdaki tutmak gerekir. Toplumdaki sosyolojik talepler ya görülememiş ya da görülmek istenmemiş; dini ve etnik temelli taleplerle çevreden merkeze gelmeye çalışan kitleler baskıcı ve yıldırıcı politikalarla dizginlenmeye çalışılmıştır. 1990'larda Süleyman Demirel gibi sağ siyasetçiler de kalkınmacı ve halkın ihtiyaçlarını önceleyen siyaset anlayışlarından ricat ederek merkezi, askeri ve bürokratik vesayetçi elitlerle müesses nizamın koruyuculuğuna soyunmuştur. Bir anlamda devlet ricali askeri ve bürokratik kanatlarıyla topluma karşı "devlet"i savunan bir pozisyona geçmiştir. Bu nedenle toplumun ihtiyaçları ve öncelikleri yerine devlete

hakim olmasını istedikleri ideolojik ve zihni kalıpların savunuculuğunu yapmaya ve bunları topluma dikte etmeye çalışmıştır. 28 Şubat süreci ve Meclise giren başörtülü vekile dönemin başbakanının “haddini bildirin” çağrıları bu dönemin haletiruhiyesini izhar eden en belirgin göstergeler olmuştur.

Birçok veçhesi olmakla birlikte 28 Şubat süreci toplumu tepeden inme bir şekilde, belirli ideolojik kalıplar içerisinde dönüştürme siyasetinin son büyük fakat başarısız bir hamlesidir. Bu siyaset çerçevesinde temel amaç Türkiye toplumunu arzu edilen, sosyolojiyle uyumlu olup olmadığına bakılmaksızın birtakım değerler çerçevesinde dönüştürmeye çalışmaktır. Eğitim sistemi buna göre revize edilmiş, devlet içinde belirli zümrelerin yükselmesinin önü kesilmiş ve aleni bir şekilde toplumun temel değer yargıları hor ve hakir görülerek “çağ dışı” ilan edilmiştir. Böylesi bir siyasi iklimde siyasi önceliklerin bu çerçevede şekillendiği bir vasatta elbette kalkınma ve yatırım konusunda adımlar atılmamıştır. Nitekim Türkiye 2000’lere girerken yaşadığı ağır ekonomik krizlerin de etkisiyle ulusal ve uluslararası düzlemde ihtiyaç duyduğu kalkınma hamlelerini tamamlayamamıştır.

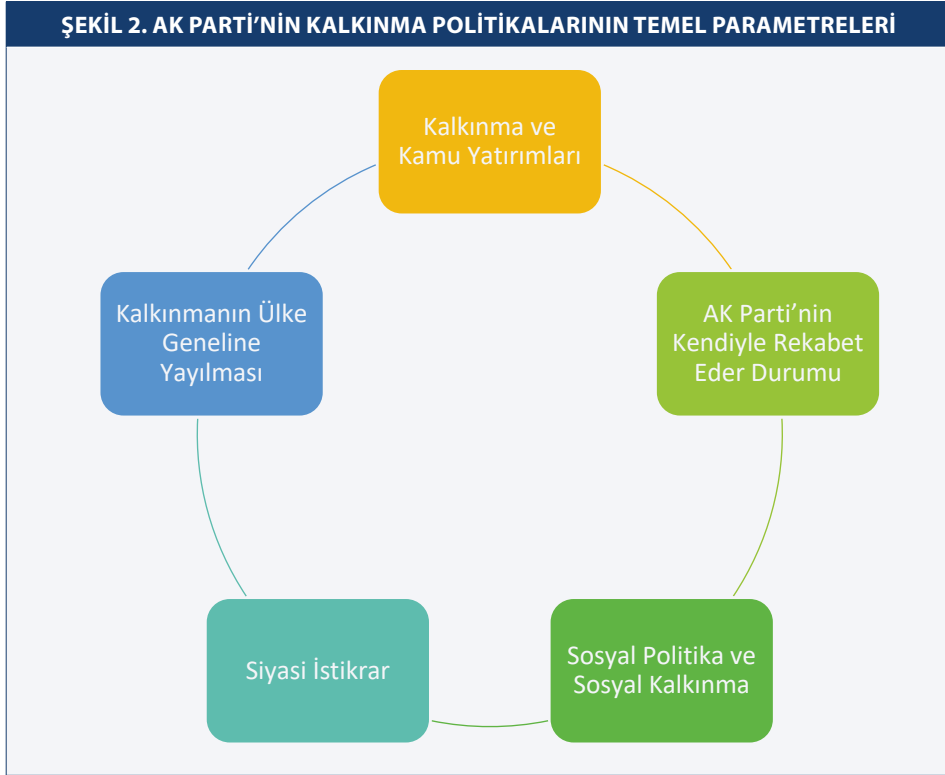
AK PARTİ'NİN KALKINMA POLİTİKALARININ TEMEL PARAMETRELERİ

2001'de kurulan AK Parti'nin ismine "kalkınma" kelimesini eklemesi manidar bir girişim olmuştur. Zira kuruluşundan itibaren AK Parti kalkınma meselesini her daim siyaset ve hizmet anlayışının öncelikleri arasında tutmuştur. Bu siyaset anlayışının şekillenmesinde AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan faktörünün de büyük etkisi vardır. 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi'nden İstanbul Büyükşehir Belediyesi başkanı seçilen Erdoğan görev süresi boyunca İstanbul'da birçok ses getiren hizmete imza atmıştır. Bu bağlamda kendisini sağ kalkınmacı gelenek içerisinde farklılaştıran iki hususa dikkat çekmek gerekir. Bunlardan birisi diğer birçok sağ kalkınmacı liderin aksine Erdoğan'ın mühendis olmamasıdır. Erdoğan meselelere sadece teknokratik zaviyeden bakmamaktadır. Bu da hem seçmen sosyolojisinin anlamlandırılması hem de yapılan hizmetlerin toplum nezdinde kabul görmesinde önemli bir faktör olmaktadır. İkinci olarak Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediyesi deneyimini göz önünde tutmak gerekir. Belediyeler merkezi hükümetlere nazaran yerel dinamikleri daha iyi bilen ve bu dinamiklere göre hizmet üretme potansiyeline sahip kurumlardır. İstanbul gibi özellikle altyapı sorunlarının kangren halini aldığı bir şehre belediye başkanı olan ve kısa sürede birçok sorunu çözen Erdoğan erken bir dönemde hizmet siyasetini tecrübe etme ve bunun sonuçlarını da gözlemlene şansına kavuşmuştur. Belediye başkanlığı deneyimi Erdoğan'a hem hizmet siyasetinin önemini müşahade etme imkanı vermiş hem de toplumun kendisinden beklentilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

AK Parti siyasetinin paradigmatik olarak öne çıkan yönü bir hizmet siyaseti olmasıdır. AK Parti, iktidara geldiği ilk günden itibaren toplumu belirli ideolojik kalıplar içinde dönüştürme yerine verili durumunu göz önünde tutarak sorunlarına odaklanmayı tercih etmiştir. Bu durum AK Parti için temel bir husus olmakla beraber daha genel anlamda herhangi bir siyasi iktidarın kalkınma ve yatırım politikalarını önceliklendirmesinde bir ön koşulu ifade etmektedir. Zira bir siyasi iktidarın esaslı ve etraflı bir kalkınma hamlesine girişebilmesi için öncelikle ideolojik saikleri takıntı haline getirmek yerine reel şartların gereğine göre hareket etmesini sağlayan bir akla sahip olması gerekmektedir.

2000'lerin başında Türkiye toplumu büyük oranda kentleşmiş fakat bu süreç planlı ve düzenli bir kentleşme faaliyeti şeklinde cereyan etmemiş; daha ziyade çarpık ve dağınık bir kentleşmenin gerçekleştiği görülmüştür. Diğer taraftan metropollerde gelişen yeni kentli orta sınıfı oluşturan kesimler de daha çok ulaşım, altyapı ve eğitim hizmetlerini talep etmiştir. Dolayısıyla AK Parti'nin iktidara geldiği dönemde kalkınma meselesi ertelenemez ve ötelenemez bir toplumsal talep haline gelmiştir.

ŞEKİL 2. AK PARTİ'NİN KALKINMA POLİTİKALARININ TEMEL PARAMETRELERİ

Bu sebepler doğrultusunda AK Parti iktidara geldiği ilk günden itibaren önceliklerinden birini kalkınma olarak belirlemiştir. Bu önceliği söylem düzeyinde kalmamış ve uygulama sahasında bunun emarelerini güçlü bir şekilde görmek her daim mümkün olmuştur. AK Parti iktidarıyla birlikte Türkiye kalkınma konusundaki eksikliklerini büyük ölçüde gidermiş ve kısa sürede büyük bir atılım hamlesi gerçekleştirmiştir. Kalkınma ve yatırım tablosuna bakıldığında Türkiye'nin Cumhuriyet tarihi boyunca yapılanın dört katına yakın bir performans gösterdiği görülmektedir. Bir anlamda seksen yılda yapılmayanlar son yirmi yılda başarılmıştır. Özellikle demir yolu ve hızlı tren sistemleri, yol ve köprü gibi ulaşım vasıtaları üzerinden yapılacak mukayeseler AK Parti döneminde Cumhuriyet'in kuruluşundan 2000'lere kadar geçen sürede yapılanlardan daha fazla bu alanlarda mesafe katedildiğini göstermektedir. Ayrıca eğitim altyapısının çözülmesi, üniversiteleşmenin yaygınlaştırılması ve üniversite eğitiminin ülkenin belli bir kesiminin uhdesinde olmaktan çıkarılarak demokratikleştirilmesini de bu anlamda zikretmek gerekir.

KALKINMA VE KAMU YATIRIMLARI

AK Parti'li yıllar boyunca kamu yatırımları kapsamında hem önceki dönemden devam eden yatırım projeleri tamamlanmış hem de yeni projeler geliştirilerek süreç hızlandırılmıştır. Bu dönemde yapılan yatırım ve kalkınma hamlelerinin iz düşümlerini rakamlar üzerinden de görmek mümkündür. Türkiye 2002'de 60 milyar liralık kamu yatırımı yaparken bu rakam AK Parti hükümetleri döneminde 2 katının üzerine çıkarak 2017'de 128 milyar lira olmuştur. 2002-2017 arasındaki on beş yıllık dönemde ise toplam 1,3 trilyon liralık kamu yatırımı yapılmıştır. AK Parti döneminin yatırımlar bahsinde öne çıkan diğer bir özelliği özel sektörün de bu sürece entegre edilmesidir. Zira özel sektörün yaptığı yatırım tutarı 2002'deki 182 milyar liradan 2017'de 4 katını aşarak 801 milyar liraya ulaşmıştır. Toplamda ise aynı dönemde özel sektör tarafından toplam 7,9 trilyon liralık yatırım yapılmıştır. Dolayısıyla aynı dönem için toplam yatırım seviyesi 2002'deki 242 milyar liradan 2017'de 4 katına yaklaşarak 929 milyar liraya ulaşmış ve on beş yıllık dönemde toplamda 9,2 trilyon liralık yatırım gerçekleştirilmiştir.⁹

AK Parti öncesi dönemde iktidar aday partilerin ve iktidara gelirken AK Parti'nin de en önemli vaatlerinden biri ülke genelindeki yatırım ve kalkınma

⁹ "Güçlü Meclis Güçlü Hükümet Güçlü Türkiye: 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi", AK Parti, (Haziran 2018), s. 170, <https://www.akparti.org.tr/media/318779/24-haziran-2018-cumhurbaşkanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>, (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2022).

hamleleri olmuştur. AK Parti iktidarıyla beraber bu vaatler bir anlamda karşılığını yitirmiş veyahut eski usul ve muhtevasında bariz bir farklılaşma kaçınılmaz olmuştur. AK Parti iktidarıyla birlikte Türkiye altyapı sorunlarını Batı Avrupa ülke düzeylerinde büyük oranda halletmiş durumdadır. Zira mega projeler de büyük oranda altyapı sorunlarının çözüme kavuşturulmasından sonra mevzu bahis olabilmıştır.

KALKINMANIN ÜLKE GENELİNE YAYILMASI

AK Parti dönemindeki kalkınma ve yatırım hamlelerinin öne çıkan diğer bir özelliği bir eşitlik vaadi de içermesidir. Ülke genelinde coğrafi ya da sosyolojik bir ayırım gözetilmeksizin bu icraatların yapılması hedeflenmiştir. 2011'de dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şu sözleri AK Parti'nin bu konudaki genel tavrının özeti mahiyetindedir:

Bakın açık açık söylüyorum; lamı cimi yok. İstanbul'da ne varsa, Ağrı'da da olacak. 81 vilayetin 81'i, eş zamanlı olarak kalkınacak, büyüyecek.¹⁰

Dolayısıyla ülkenin bir bütün olarak kalkındırılması ve tümünün zenginleştirilmesi gibi bir misyon çerçevesinde hareket edilmiştir. Erdoğan'ın sözlerinde de açık bir şekilde görüldüğü gibi yatırımlar ve imar faaliyetleri açısından Türkiye'nin batısı ile doğusu arasında bir fark gözetilmemiştir. Yatırımlar ve uygulamalar yoluyla bölgeler arası gelir dağılımının azaltılması yolunda mesafe katedilmiştir. Bu yöndeki çalışmalar neticesinde en yüksek ve en düşük olan "Düzyer 2" bölgeleri arasındaki fark 2004'te 4,3 kat iken 2014'te bu 4 kata düşmüştür.¹¹ Yine bölgesel kalkınma düzeyleri arasındaki farkları azaltmak adına 26 bölge kalkınma ajansı kurulmuştur. Kalkınma ajanslarına 2008-2014 döneminde merkezi bütçeden 1,7 milyar lira ve yerel pay olarak yaklaşık 850 milyon lira olmak üzere 2,5 milyar lira dolayında kaynak aktarılmıştır.¹² Ajanslar bünyesinde 81 vilayette kurulan Yatırım Destek Ofisleri (YDO), Teşvik Sistemleri ve Mali Destek Programları ile bölgesel gelişmelerin hızlandırılması, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca bölgesel düzeyde kalkınma çabaları doğrultusunda GAP Bölge Kalkınma İdaresine (GAP BKİ) ilave olarak 2011'de Konya Ovası Projesi (KOP)

10 "Hayallerimiz, Ağrı Dağı Kadar Büyük Hedeflerimiz Var", *Yeni Şafak*, 29 Ocak 2011.

11 "Güçlü Meclis Güçlü Hükümet Güçlü Türkiye", s. 278.

12 "Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma: 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi", AK Parti, (Temmuz 2015), s. 281, <https://www.akparti.org.tr/media/318795/7-haziran-2015-edited.pdf>, (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2022).

BKİ, Doğu Anadolu Projesi (DAP) BKİ ve Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) BKİ kurulmuştur.

Bu kapsamda Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi kalkınması daha gerideki bölgelere pozitif ayrımcılık yapmak suretiyle özellikle ulaşım ve iletişim açısından bu bölgelerin kalkınmasında büyük atılımlar yapılmıştır. AK Parti döneminin kalkınma politikalarıyla bölgesel kalkınmaya büyük önem verilmiş ve hayata geçirilen altyapı yatırımlarının ülkenin doğusu ile batısı arasındaki ulaşım kanallarını güçlendirdiği görülmüştür.¹³ Böylelikle özellikle batıdaki bazı şehirlerde sanayi merkezleri olmalarından ileri gelen nüfus yoğunlaşmasının önlenmesi amaçlanmıştır. Yine sosyolojik olarak da etnik, dini ya da bölgesel anlamda bir ayrımcılık gözetilmeyerek toplumun tüm kesimlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla AK Parti'nin kalkınma ve yatırım siyasetinin öne çıkan bir yönü ayrımcı değil kapsayıcı olması ve meseleye mikro değil makro bir perspektifle yaklaşmasıdır.

AK Parti dönemi yatırım ve kalkınma hamlelerinin ulusal olduğu kadar uluslararası ölçekte de karşılık bulduğunu belirtmek mümkündür. Türkiye'nin ülke içi gereksinimlerini yerine getirmesinin yanında uluslararası bir aktör olarak bölgesinde öne çıkması ve uluslararası yatırımcıları çekme arayışlarında kalkınma meselesi olmayan bir ülke imajı çizmesinin önemi büyüktür. Bu bağlamda son yıllarda sayıları artan büyük projeleri ulusal ölçekten daha çok uluslararası boyutuyla değerlendirmek gerekmektedir.

AK PARTİ'NİN KENDİSİYLE REKABET EDEN BİR PARTİ OLMASI

AK Parti, iktidarının yirminci yılına girerken bu süreçte eski standartları yıktığı gibi kendisi yeni bir standart eşiği belirler duruma gelmiştir. Yani artık AK Parti'nin icraatlarının kendisinden önceki dönemlerle değil kendi içinde bir mukayeseye tabi tutulduğu görülmektedir. Kaldı ki yirmi yıllık bir süre böyle bir mukayese için yeterlidir. AK Parti kendi yükselttiği standart eşiğini daha da yükseltmek gibi bir vizyonla hareket etmek durumundadır.

Ayrıca kalkınma ve yatırım hamlelerinin seçimdeki karşılığına bakıldığında bu vizyonun gerekliliği de kendisini göstermektedir. AK Parti yatırımlarının orta yaş ve üzeri seçmen grubunda daha fazla karşılık bulduğu ancak

13 "Sürdürülebilir Ekonomik Büyümenin Anahtarı: Altyapı Yatırımları", *Kuruluşundan Bugüne AK Parti | Ekonomi*, ed. Nurullah Gür, Sadık Ünay ve Şerif Dilek, (SETA Yayınları, İstanbul: 2018), s. 99.

özellikle yaş kategorisi aşağı doğru indikçe bu etkinin daha az olduğu bir gözlem olarak söylenebilir. Bu durumun sebebi alt yaş kategorilerinin AK Parti standartlarına muhatap olması ve AK Parti öncesine dair deneyim ve tecrübelerinin daha az olmasıdır. Bir anlamda partinin mevcut durumu AK Parti öncesi ya da diğer siyasi partilerle değil yine AK Parti'nin önceki dönemiyle ve icraatlarıyla mukayese edilmektedir. Buna binaen parti icraatları itibarıyla kendisiyle rekabet eder hale gelmiş bulunmaktadır.¹⁴ Bu durumun temel bir sorun teşkil ettiği söylenebilir.

SIYASİ İSTİKRAR

AK Parti'li yılların da açık bir şekilde gösterdiği gibi kalkınma ve yatırım konusunda siyasi istikrar hususuna dikkat çekmek gerekmektedir. Türkiye'nin 2000'lere kadar altyapı faaliyetleri başta olmak üzere kalkınma ve yatırım hamlelerinde geç kalmasının sebebi uzun yıllar istikrarsız koalisyonlarla yönetilmesi ve askeri müdahalelerle sivil siyasetin önünün kesilmesidir. Dolayısıyla siyasi istikrara yönelik müdahale ve sorunlar Türkiye ekonomisinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁵ Bu hususun vurgulanması geçmiş yıllarda vesa yetle mücadele şeklinde ele alındığı için bir tekrar gibi gözükabilir ancak vesa yet kısmını geri planda tutarak kalkınma ve yatırımların sürmesinin siyasi istikrarla paralel bir süreç, güçlü bir siyasi istikrarı icbar eden bir süreç olduğunun belirtilmesi gerekir. Zira Cumhuriyet tarihi boyunca siyaseten güçlü partiler ve liderlerinin öncülüğünde siyasi istikrarın tesis edildiği dönemlerin yatırım, kalkınma ve dolayısıyla halkın refahı anlamında pozitif yönde ayrıştığını vurgulamak mümkündür.

Bu noktada vurgulanması gereken diğer bir husus kalkınmanın istikrarlı bir siyasal iradeyle doğrudan bağlantılı olduğudur. Türkiye'nin koalisyonlar değil de tek parti iktidarları tarafından yönetildiği DP, ANAP ve AK Parti dönemlerinde kalkınma hızı diğer dönemlerden daha fazla olmuştur. Bu kalkınmanın mahiyetinin tarım mı yoksa sanayi endekslili mi olduğu hususu tartışmalı olsa da en nihayetinde bu dönemlerde ülkenin genel kalkınma düzeyinde gözle görülür bir artış yaşandığı bir gerçektir. Diğer taraftan 1970'ler ve 1990'lar gibi istikrarsız koalisyon hükümetlerinin olduğu dönemlerde ise kalkınma meselesi neredeyse gündemden

14 Yasin Aktay, "Adalet ve Kalkınma Arasında AK Parti", *Kuruluşundan Bugüne AK Parti*, ed. Nebi Miş ve Ali Aslan, (SETA Yayınları, İstanbul: 2018), s. 240.

15 Kerem Alkin, "On Beş Yıllık 'Sessiz Devrim'in Ekonomik Kodları", *Kuruluşundan Bugüne AK Parti | Ekonomi*, ed. Nurullah Gür, Sadık Üney ve Şerif Dilek, (SETA Yayınları, İstanbul: 2018), s. 31.

tamamen çıkmamanın eşiğine gelmiştir. Bu dönemlerde ekonomideki hemen tüm göstergeler düşüşe geçmiştir.

SOSYAL POLİTİKALARLA DESTEKLENEN KALKINMA

Genel anlamda değerlendirildiğinde kalkınma politikalarının şöyle bir sorunu göze çarpmaktadır: Kalkınma ve özellikle yatırım hamleleri zaman zaman gelir eşitsizliğini daha da artıran ve toplumsal katmanlar arasındaki mesafeyi daha fazla açan bir süreci beraberinde getirebilmektedir. Zira özellikle Hindistan gibi hızla gelişen ve kapitalistleşen ülkeler için en büyük eleştiri noktalarından birini toplumsal tabakalar arasında oluşan uçurum teşkil etmektedir. Ancak AK Parti hükümetleri döneminde istikrarlı bir ekonomik büyüme sağlanırken devletin gelir kaynakları sosyoekonomik açıdan desteklenmesi gereken toplum kesimlerine aktarılmış ve böylece eşitsizlik makasının kapatılması amaçlanmıştır.¹⁶

Türkiye, AK Parti dönemindeki kalkınma hamlelerinde özellikle sosyal yardımlar yoluyla bu süreci nispeten daha yumuşak ve yönetilebilir bir şekilde atlatabilmiştir. Bunun sebebi kalkınma hamlelerine ek olarak sosyal adaletin ve sosyal yardımların öncelenmesi ve özellikle toplumun mağdur kesimlerine yönelik devlet desteğinin artırılmasıdır. Recep Tayyip Erdoğan belediye başkanlığından da gelen bir kültürle sosyal devlet kanallarının her daim işletilmesini sağlamıştır. Bu süreçte özellikle valilikler, belediyeler gibi yerel kurumları sosyal devletin gerekliliklerini yerine getirme faaliyetlerine dahil etmiştir. Erdoğan'ın şu sözleri AK Parti'nin bu minvaldeki söylemini oluşturan birçok örnekten birini teşkil eder:

Tıpkı Ömer gibi kapıları dinleyeceksiniz, acaba içeriden inilti geliyor mu, ağlama sesleri geliyor mu? Yüreğiniz dağlanacak, onların peşinden koşturacaksınız, takip edeceksiniz, gücünüz neye yetiyorsa bunu yapacaksınız.¹⁷

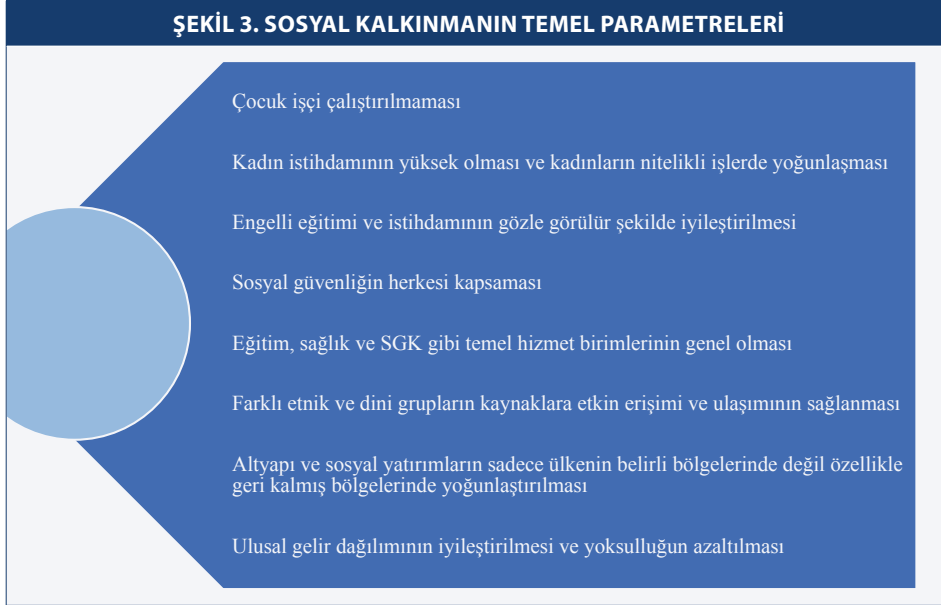
Kalkınma hamleleriyle sadece toplumun belirli bir kesiminin çıkarları ve refahı gözetilmemiş; sosyal devlet politikaları vasıtasıyla kalkınma girişimlerinin müspet sonuçları toplumun alt kategorilerine kadar indirilebilmiştir. AK Parti'nin sağlık, eğitim, ulaşım ve tarım alanlarında yaptığı devrim niteliğindeki altyapı yatırımları ve uygulamaları yatırım süreçleriyle husule gelen sosyal refahı en alt tabakaya kadar yaymıştır.¹⁸ Dolayısıyla oluşan refah kalkınma hamlelerine eşlik eden sosyal devlet politikalarıyla toplumun daha geniş kitlelerine yayılmıştır.

16 Fadime Özkan, "AK Parti'nin Sessiz Ama Esaslı Devrimi: Kadın Politikaları ve Sosyal Politikalar", *Kriter*, Cilt: 7, Sayı: 70, (Temmuz-Ağustos 2022), s. 35.

17 "Erdoğan: O Müdürken İlaç Alamazdık", *Hürriyet*, 2 Mayıs 2011.

18 Aktay, "Adalet ve Kalkınma Arasında AK Parti", s. 244.

Sosyal politikalarla irtibatlı olan ve kalkınma siyasetinde göz önünde tutulması gereken hususlardan biri de sosyal kalkınmadır. Sosyal kalkınmanın parametreleri Şekil 3’te sıralanmıştır.

Kaynak: Mustafa Şen, “AK Parti Kalkınma Felsefesinin Dönüşümü”, *Kriter*, Cilt: 7, Sayı: 70, (Temmuz-Ağustos 2022), s. 23.

AK Parti’nin kalkınma ve yatırım siyasetinde yatırımların bölgesel olarak oranlı dağıtılması, özellikle nispeten geri kalmış bölgelere öncelik verilmesi, yatırım siyasetinde etnik, dini vs. ayrımlarının gözetilmemesi ve temel olarak oluşan refahın sosyal politikalar yoluyla halk kitlelerine dağıtılması şeklindeki uygulamaların öne çıktığı görülmektedir. Sosyal kalkınma bir ülkenin altyapı, sağlık ve eğitim gibi temel kalkınma ihtiyaçlarını yerine getirdiği oranda gündemine alabileceği bir husustur. Bu nedenle AK Parti’nin temel alanlardaki kalkınma siyasetinin çıktılarını bakılması sosyal kalkınmada ulaşılan mevcut durumun görülmesi açısından anlamlı olacaktır.

KALKINMADA ÖNCÜ ALANLAR

SAĞLIK

Türkiye'nin son yirmi yılda yaşadığı değişim ve dönüşüm içerisinde sağlık sisteminde gerçekleştirilen değişikliklerin özel bir yeri vardır. Sağlık sisteminin diğer hizmet ve yatırım alanlarından farklılaşan yönü şudur: Sağlık sistemi ilgisi ya da belirli bir alandaki yatırımların belirli muhataplarına değil toplumun tüm kesimlerine hitap eden, yaş, bölge ve cinsiyet fark etmeksizin herkesin bir şekilde yüze gelmek zorunda olduğu bir alanı ifade eder. Bu nedenle sağlık sistemindeki en küçük bir iyileştirmenin toplumun genel refah ve hizmet seviyesinde gözle görülür bir iyileşmeye yol açacağı aşıkardır.

AK Parti iktidara geldiğinde sağlık hizmetlerine ulaşım ve bu hizmetlerin kalitesi noktasında bir hayli eksiklik olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle AK Parti, kalkınma ve yatırım programının en temel unsurlarından biri olarak sağlık sistemine eğilmeyi tercih etmiştir. Kısa sürede başarılan büyük ve radikal yeniliklerle sağlık sisteminin adeta yeniden inşasına girişilmiş ve bu süreç ivedilikle hitama erdirilmiştir.

Bu kapsamda öncelikle özel hastanelerin acil servisleri vatandaşlara açılmış, genel anlamda da özel hastaneler sağlık sistemi içine entegre edilerek toplumun birçok kesiminin kullanabileceği ortalama bir sağlık hizmeti alanına dönüştürülmüştür. Yine SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı gibi farklı sağlık sigortası baremleri tek bir çatı altında toplanmış ve bu da uygulamada etkili bir hizmet sunumunu mümkün kıl-

miştir. Bunların dışında genel sağlık sigortası kapsamında toplumun neredeyse tüm kesimlerinin sağlık sigortası kapsamına alınması da Batılı birçok ülkede bile olmayan devrim niteliğinde bir gelişme olarak kaydedilmelidir. AK Parti iktidarının öncü girişimlerinden biri de evde bakım ve sağlık hizmetleridir. Her geçen gün artmakla beraber mevcut durumda 2 milyona yakın kişiye evde bakım ve sağlık hizmeti sunulmaktadır. Bu sayının 2022'de 500 bin daha artırılması planlanmaktadır.

AK Parti öncesindeki sağlık sisteminin en önemli dezavantajlarından biri ilaca erişimde yaşanan sıkıntılar ve hastanelerde sıra bulma şeklinde kendini göstermiştir. Zira hastane önünde tutulan gün aşırı sıralar ve adeta eczane önünde tutulan ilaç nöbetleri hafızalardaki kötü hatıralardır. Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS) gibi yürürlüğe konulan uygulamalarla hastanelerdeki sıra bulma sıkıntısı büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur. Yine ilaç tedariki de alınan önlemlerle ülke gündeminin sorun alanlarından biri olmaktan çıkarılmıştır.

AK Parti'nin sağlık sistemine kazandırdığı yeniliklerden biri de Aile Hekimliği/Aile Sağlık Merkezi uygulamasıdır. Aile hekimlerinin sayısı her geçen gün artmaktadır. Aile hekimliği birim sayısının 2022 sonuna kadar 30 bin 680'ye yükseltilmesi ve böylelikle aile hekimi başına düşen nüfusun 2 bin 800 kişiye düşürülmesi amaçlanmaktadır. Bu rakamın da 2023 ve 2024'te 2 bin 700'lere düşürüleceği tahmin edilmektedir.

Birçok gelişmiş ülkenin sağlık sistemindeki en önemli göstergelerden biri de bebek ölümleri oranıdır. Türkiye'de anne ve bebek sağlığına yönelik hizmetlerdeki iyileşmeler sonucunda 2016'da bin canlı doğumda 9,7 olan bebek ölüm hızı 2020'de 8,5'e düşürülmüştür. Bu oranın aşılama, ön alıcı ve koruyucu sağlık hizmetleriyle 2024'te 8'lere indirilmesi hedeflenmektedir.

Hekim ve hemşire sayıları da AK Parti iktidarında artmış ve artmaya devam etmektedir. 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'na göre 2019'da 9,8 düzeyine yükselen kişi başı hekime müracaat sayısı 2020'de koronavirüs (Covid-19) salgınının da etkisiyle 7,2 olarak gerçekleşmiştir. Verilere göre 2020'de Türkiye'deki toplam hekim sayısı 171 bin 259 iken diş hekimi sayısı 34 bin 830, hemşire sayısı 227 bin 292 ve ebe sayısı da 59 bin 40'tır. Aynı yılda 100 bin kişiye düşen hekim sayısı 205 iken hemşire ve ebe sayısı ise 342 olarak kayda geçmiştir. Programda 100 bin kişiye düşen hekim sayısının 2021'de 221'e ve 2022'de 232'ye, hemşire ve ebe sayısının da 2021'de 355'e ve 2022'de 365'e ulaştırılması hedefine yer verilmiştir.¹⁹

19 "2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı", T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 25 Ekim 2021, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf>, (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2022).

TABLO 1. SAĞLIK BAKANLIĞI PERSONEL BİLGİLERİ (TEMMUZ 2021)

Unvan	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Toplam
Uzman Tabip	46.563	15.488	26.889	88.940
Tabip/Asistan	60.792	25.837	4.253	90.882
Diş Tabibi	11.647	2.608	19.243	33.498
Eczacı	4.130	1.205	30.921	36.256
Hemşire/Ebe	210.434	38.795	39.002	288.231
Diğer Personel	367.829	82.754	168.280	618.863
Toplam	701.395	166.687	288.588	1.156.670

Kaynak: “2022 Yılı Performans Programı”, T.C. Sağlık Bakanlığı, https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/42482/0/2022-yili-performans-programi-31012022pdf.pdf?_tag1=9E7D668EA1139B97B47F3F9462006AA0D-CE00A11, (Erişim tarihi: 5 Haziran 2022).

Sağlık sisteminin en önemli veçhelerinden biri de hasta yatak kapasitesi ve bu yatakların nitelikleridir. Özellikle iki yıllık koronavirüs salgını sürecinde hasta yatak kapasitesi ve yoğun bakım ünitelerinin önemi daha fazla anlaşılmıştır. Hasta yatak kapasitesi ve yatakların niteliği açısından sağlık hizmet altyapısına yönelik iyileşmeler sonucunda 2016’da 27,3 olan 10 bin kişiye düşen yatak sayısı 2020’de 30’a yükselmiştir. 10 bin kişiye düşen yatak sayısı 2021 sonu itibarıyla 30,5’e ulaşırken bu rakamın 2022’de 31,7 olması hedeflenmektedir. Nitelikli yatak sayısı da aynı yıllarda ülke genelinde 113 bin 166’dan 159 bin 765’e, Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde ise 62 bin 237’den 101 bin 388’e yükseltilmiştir. Nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2016’da ülke genelinde yüzde 61,3 iken 2020’de yüzde 78,5’e çıkarılmıştır. Aynı yıllarda söz konusu oran Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde ise yüzde 52,2’den yüzde 76,2 seviyesine ulaştırılmıştır.²⁰

AK Parti döneminde sağlık alanında yapılan öncü girişimlerden biri de şehir hastaneleridir. Başta Ankara Bilkent Şehir Hastanesi olmak üzere birçok şehir hastanesi salgın sürecinde etkin bir şekilde kullanılmış ve çoğu pandemi hastanesi olarak belirlenmiştir. Eylül 2021 itibarıyla “kamu-özel iş birliği” (KÖİ) yöntemiyle toplam 27 bin 137 yatak kapasitesine sahip 18 şehir hastanesi projesinin sözleşmesi imzalanırken bu projelerden Mersin, Yozgat, Isparta, Adana, Kayseri, Elazığ, Manisa, Eskişehir, Ankara Bilkent, Bursa, İstanbul Başakşehir Çam ve Sakura, Konya Karatay ve Tekirdağ şehir hastaneleri toplam 17 bin 835 yatak kapasitesi ile hizmetlerini sürdürmektedir. Toplam 12 bin yatak kapasiteli 11 şehir hastane-

20 “İş Yerlerine Fiziksel Aktiviteyi Destekleyen Programlar Geliyor”, TRT Haber, 26 Ekim 2021.

si projesinin merkezi yönetim bütçesinden yapımı ise devam etmektedir. Ayrıca 2022'de Kocaeli, Kütahya, Ankara Etlik, Gaziantep ve İzmir Bayraklı şehir hastanelerinin açılması planlanmaktadır.

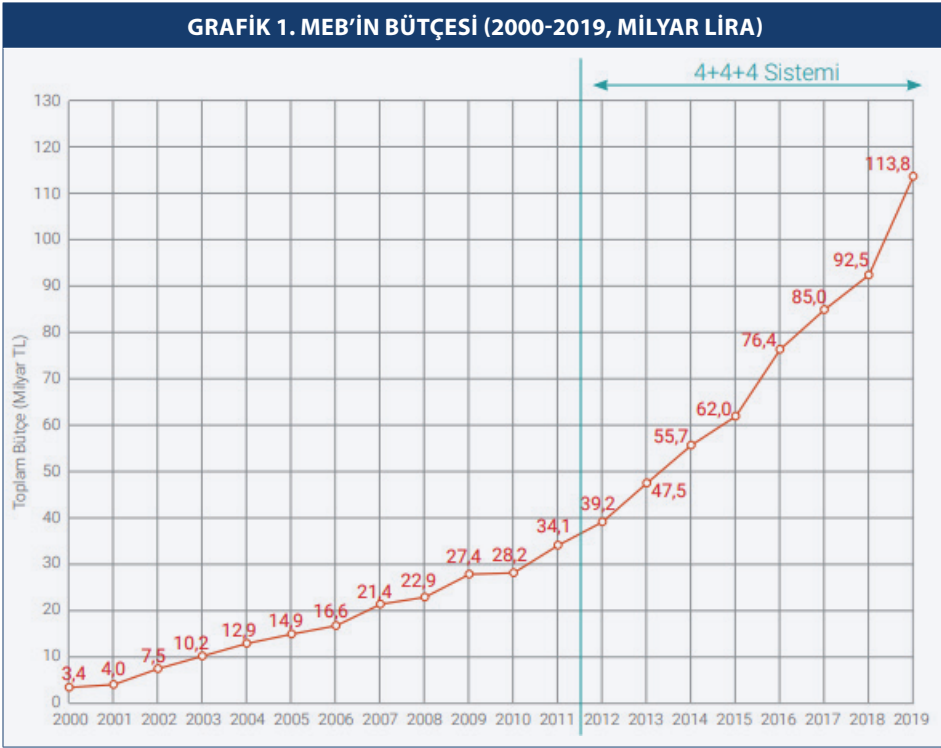
Öte yandan şehir hastanelerinin ortaya koyduğu uluslararası standartlar ve niteliksel hizmet artışı koronavirüs salgınıyla mücadele esnasında önemli bir katkı sağlamıştır. Bu noktada şehir hastaneleri başta izolasyon imkanları, test hızı ve kapasitesi, tek kişilik oda ve yoğun bakım yatak sayısı bakımından salgınla mücadelede büyük fark oluşturmuştur. Bu süreçte Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın açıkladığı üzere Türkiye'de 100 bin kişiye düşen yoğun bakım yatak sayısı 40'ı bulurken bu rakam ABD'de 34,7; Almanya'da 29,2; İtalya'da 12,5; Fransa'da 11,6; Güney Kore'de 10,6; İspanya'da 9,7; Japonya'da 7,3 ve İngiltere'de 6,6'dır. Şehir hastanelerinin sunduğu imkanların büyük katkısı koronavirüs kaynaklı ölümlerin sayı ve oranlarının salgınla mücadelede örnek gösterilen bazı ülkelerin de aşagısında olmasını sağlamıştır.²¹

Dolayısıyla sağlık alanındaki yatırımların temel misyonunu şöyle özetlemek mümkündür: “İnsan merkezli yaklaşımla birey ve toplumun sağlık hakkını ve sağlığını en üst düzeyde korumak, sağlık sorunlarına zamanında, uygun ve etkili çözümleri yüksek hizmet kalitesiyle sunmak.” Daha geniş planda ise Türkiye'nin AK Parti döneminde geniş çaplı bir sağlık vizyonunun oluştuğu söylenebilir. Bu vizyonu en özlü bir şekilde şöyle formüle etmek mümkündür: “Sağlıklı hayat tarzının benimsendiği, herkesin sağlık hakkına kolaylıkla ve yüksek hizmet kalitesiyle eriştiği bir Türkiye.” Elbette en nihayetinde amaç halkın sağlığını korumak, geliştirmek, herkesin eşit ve adil yani hakkaniyetli bir şekilde sağlık hizmetlerine erişmesini mümkün kılmaktır.

EĞİTİM

Türkiye'nin eğitim altyapısının sağlam temeller üzerine oturtulması da AK Parti iktidarının öncelikleri arasında kendine yer bulmuştur. Eğitim sisteminin kurumsallaşması ve eğitim standartlarının yükseltilmesi, teknik ve teknolojik yeniliklerin eğitim sistemine hızlı ve etkili bir şekilde entegre edilmesi bu dönemdeki politikaların başlıca özelliklerinden biri olmuştur. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) bütçesi son yirmi yılda istikrarlı bir şekilde artarak 3,4 milyar liradan 113,8 milyar liraya yükselmiştir (Grafik 1).

21 Baki Laleoğlu, “Türkiye Sağlık Sisteminde Model Ülke”, *Kriter*, Cilt: 5, Sayı: 46, (Mayıs 2020).

Kaynak: *Türkiye'de Eğitimin 20 Yılı (2000-2019)*, (MEB Yayınları, Ankara: 2021), s. 38.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının temel göstergelerinden olan öğrencilerin kitaba ulaşım ve barınma konusunda da gözle görülür iyileştirmeler yapılmıştır. 2003'ten 2020'lere kadar öğrencilere dağıtılan kitap sayısı 3 milyarı geçmiştir. Yine 2006'dan 2020'ye kadar yurt/pansiyon sayısı 367 binden 546 bine yükselmiştir. Öğrenci, öğrenci başına düşen öğretmen sayısı ve okullaşma oranlarında da büyük artışlar olmuştur. İlkokul seviyesinde son yirmi yılda ilköğretimde öğrenci sayısı 10,3 milyondan 11,2 milyona yükselirken okullaşma oranları yüzde 89,7'den yüzde 99,6'ya çıkmıştır. Yine son yirmi yılda ilköğretimde derslik sayısı 253 binden 457 bine ve ilköğretimde görev yapan öğretmen sayısı 345 binden 681 bine yükselmiştir. Son yirmi yılda öğretmen başına düşen öğrenci sayısında da azalmalar yaşanmış ve bu rakam 30,4'ten 16,1'e inmiştir.

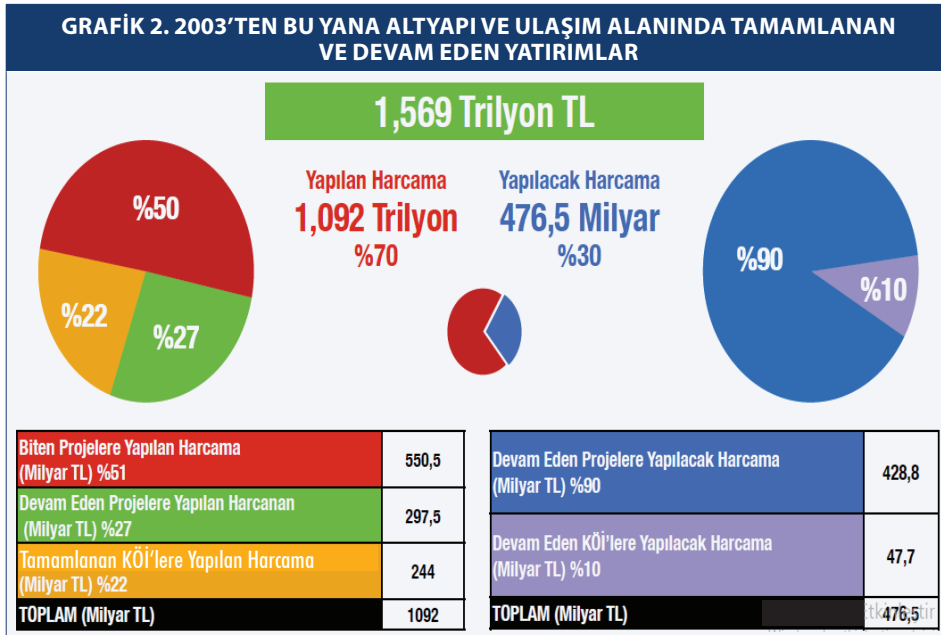
Ortaokul seviyesinde de benzeri oranların olduğu görülmektedir. Son yirmi yılda ortaöğretimdeki öğrenci sayısı 2,4 milyondan 5,6 milyona çıkarken okullaşma oranı da büyük bir artış göstererek yüzde 44'ten yüzde 85'e ulaşmıştır. Ortaöğretimde kız öğrencilerin okullaşma oranı yüzde 39,2'den yüzde 84,9'a; erkek öğrencilerin okullaşma oranı da yüzde 48,5'ten yüzde 85,2'ye çıkmıştır. Ortaöğretimde görev yapan öğretmen sayısı 140 binden 380 bine yükselirken okul sayısı da 6 bin 300'den 13 bine yükselmiştir. Bina ve okul kapasitelerindeki artış da

eğitim yatırımlarının temel tezahürlerinden biridir. Zira derslik sayısı 75 binden 219 bine çıkmıştır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 14,8 ile 21,9 arasında değişim gösterirken 2019'da 14,8 olmuştur.²²

Öte yandan 2012'de faaliyete geçen Eğitim Bilişim Ağı (EBA) gibi sistemler kurulmuş ve zaruri ihtiyaç halinde çevrim içi eğitimin altyapısı hazırlanmıştır. Özellikle koronavirüs salgınında eğitim EBA ve televizyon kanalları vasıtasıyla çevrim içi sunulmuş ve Türkiye eğitime kesintisiz devam edebilen az sayıdaki ülkeden birisi olmuştur. Çevrim içi eğitimin niteliği ve muhtevası bazı tartışmalara konu olsa da eğitimin sürekliliği ve öğrencilerin eğitim sürecinden kopmaması anlamında önemli işlevler gördüğü yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla eğitim sistemindeki dijital ve teknolojik imkanların yirmi yıl öncesine göre kıyaslanamaz düzeyde olduğunu vurgulamak mümkündür.

ULAŞIM VE ALTYAPI

Son yıllarda ekonomisinde zaman zaman dalgalanmalar yaşansa da Türkiye'nin birçok noktada altyapı sorununu çözmüş bir ülke olduğu kabul edilmektedir. Altyapı ve ulaşım alanında yapılan yatırımlar hem hizmet ve yaşam standartlarını yükseltmiş hem de uluslararası arenada Türkiye'nin ticari ve itibari değerini artırmıştır.

Kaynak: T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

²² Rakamların derlendiği kaynak için bkz. *Türkiye'de Eğitimin 20 Yılı (2000-2019)*.

AK Parti iktidarıyla birlikte özellikle kara yolu ve demir yolu taşımacılığında büyük atılımlar yapılmıştır. Cumhuriyet tarihinde yirmi yıllık Tek Parti devrinde toplam 4 bin kilometrelik demir yolu yapılırken sonraki elli yılda sadece 1.700 kilometrelik demir yolu yapılabildiği görülmüştür.²³ Yirmi yıllık AK Parti iktidarında yapılanlarla beraber bu rakam 15 bin kilometreye ulaşmış ve 2023 için bu hedef 18 bin kilometre olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu noktada dikkat çekici husus ise demir yolu yatırımının ulaşım yatırımları içindeki oranının hızla büyümesidir. 2013'te toplam ulaşım yatırımları içinde demir yolunun payı yüzde 33 iken 2020'lerde yüzde 50'ye yaklaşarak kara yolunu da aşmıştır.

Kara yolu taşımacılığı ise AK Parti'nin hizmet kalemleri içerisinde en iddialı olduğu alanlardan biridir. 2002-2021 arasındaki on dokuz yıllık periyotta bölünmüş yol ağı 6 bin 101 kilometreden 28 bin 402 kilometreye, otoyol uzunluğu da 1.714 kilometreden 3 bin 532 kilometreye çıkarılmıştır. Özellikle Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşan yol, köprü ve tünel gibi yatırımlarla beraber İstanbul merkezli olarak bölge Türkiye'nin ticaret üssüne dönüştürülmüştür.

TABLO 2. TÜRKİYE'NİN ULAŞIM VE ALTYAPI YATIRIMLARI (2003-2020, MİLYAR DOLAR)			
Faaliyet Alanı	Yatırım Miktarı	GSYH Etkileri	İstihdam Etkileri
Kara Yolu	105,1	103,0	424,7
Demir Yolu	32,0	29,2	158,2
Hava Yolu	15,1	144,6	270,3
Deniz Yolu	1,9	2,5	11,6
Toplam	169,2	409,7	1.020,6

Kaynak: T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

2003-2020 döneminde kara yoluna 105,1 milyar dolar, demir yoluna 32 milyar dolar, hava yoluna 15,1 milyar dolar ve deniz yoluna 1,9 milyar dolar yatırım yapılmıştır. Toplamda ulaşım ve altyapı alanlarında 169,2 milyar dolarlık yatırım yapılırken bunun gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) 409,7 milyar dolar etkisi olmuş ve 1,02 milyon kişiye de istihdam olanağı oluşturulmuştur. Bu kapsamda ulaşım sektörü başta olmak üzere tüm yatırım birimlerinin en temel çıktısı ise sağlanan istihdam olanaklarıdır. Bir yol, köprü ya da tünel yapıldığında hem yatırım hem de işletilmesi sürecinde birçok kişiye istihdam olanağı sağlanmaktadır. Söz gelimi Türkiye'nin son yıllardaki büyük projelerinden olan Avrasya Tüneli'nin

23 Damelys Delgado, "Turkey on the Fast Track to Development", OPEC Fund, 1 Temmuz 2013, <https://opec-fund.org/news/turkey-on-the-fast-track-to-development>, (Erişim tarihi: 25 Mayıs 2022).

sadece inşaatı esnasında günde 1.800 kişiye istihdam olanağı sunulmuştur.²⁴ Buna binaen bir ülkenin siyasi, sosyal ve iktisadi refahının büyük oranda iyi organize edilmiş ulaşım sistemine bağlı olduğu söylenebilir.

BÜYÜK PROJELER

2010'lardan itibaren yoğun bir şekilde gündeme gelen yatırım ve kalkınma konuları ise büyük projelerdir. Özellikle nüfusun yoğunlaştığı ve ticaretin büyük bir kısmının cereyan ettiği Marmara Bölgesi ve İstanbul'a yapılan ve yapılacak projeler AK Parti adına da yeni bir seviyeyi işaret etmektedir. Avrasya Tüneli, Marmaray, İstanbul Havalimanı, İstanbul Boğazı'ndaki üçüncü köprü olan Yavuz Sultan Selim Köprüsü, İzmit Körfezi'ne yapılan Osmangazi Köprüsü, Mart 2022'de açılışı yapılan Çanakkale 1915 Köprüsü ve şehir hastaneleri bu anlamda ilk akla gelenlerdir.

Mega projeler olarak da adlandırılan bu tür büyük yatırımların dünyada da birçok örneği mevcuttur. Bu yapılar özellikle mega projeler olarak 1980'lerden itibaren artış göstererek dünya gündemine girmeye başlamıştır. Genel anlamda “mega proje” terimi normal inşaat projesiyle karşılaştırıldığında daha büyük bir iştirak düzeyine, boyutuna, aktörlerin katılımına, uygulama sürecine ve karmaşıklığına sahip projeleri ifade eder.²⁵ Günümüzde mega projeler ekonomik ve teknolojik sonuçları itibarıyla kalkınma stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Mega projelerin pozitif katkılarını iş dünyasına yansımalar, uluslararası ticaret, turizm, istihdam ve vergiler gibi farklı kalemlerde görmek mümkündür. Özellikle gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırımcıları çekme noktasında mega projelerin belirleyici bir yerinin olduğu söylenebilir. Ayrıca bu türden dev yatırımların yapıldığı şehirlerin uluslararası marka değerinin arttığı ve küresel anlamda cazibe merkezi bir mega kente dönüştüğünü de eklemek gerekir.

Sağlık alanındaki şehir hastaneleri gibi örnekleri olmakla beraber Türkiye özelinde büyük projelerden kasıt daha çok ulaşım alanında yapılan devasa yatırımlardır. Sağ kalkınmacılık geleneği ve özellikle AK Parti iktidarının en fazla üzerinde durduğu alanların başında ulaşım altyapısındaki yatırımlar gelmektedir. Zira günümüzde bir ülkenin gelişiminde ve kalkınmasında ulaşım imkanlarının

24 “Projenin Faydaları”, Avrasya Tüneli, <https://www.avrasyatuneli.com/kurumsal/neden/projenin-kazandirdikleri>, (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2022).

25 Patrick Witte Delphine ve Tejo Spit, “Megaprojects | An Anatomy of Perception”, *The Planning Review*, Cilt: 55, Sayı: 2, (2019), s. 63.

hayati rol oynadığı yaygın kabul görmüş bir vakiadır. Birçok iktisadi işletme ve endüstri kolu ham madde ve ürünleri temin etme; bunları etkili, hızlı ve sürdürülebilir bir şekilde dağıtma ihtiyacı duymaktadır. Sağlam ve iyi işleyen bir ulaşım sistemi hızlı ve güvenli taşımacılık taahhüdüyle ulusal ve uluslararası yatırımcıyı teşvik etmektedir.

Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişiminde olması, Doğu ile Batı, Kuzey ile Güney arasında bir köprü olabilecek jeopolitiği haiz olmasını bu bağlamda dikkate almak gerekmektedir. Bu jeopolitik avantajın kullanılabilmesi için yolcu ve yük taşıma taleplerinin zamanında, güvenli ve konforlu bir şekilde karşılanması elzemdir. Dolayısıyla Türkiye'nin ulusal ve uluslararası potansiyeli karşılayabilecek, ekonomik ve toplumsal gelişim ihtiyaçlarının icbar ettiği ulaşım kapasitesini oluşturabilmesi bir zaruret haline gelmiştir.

Bu anlamda ekonomik büyüme de ticari faaliyetlerin daha fazla paydaşa, daha hızlı ve güvenilir bir şekilde ulaştırılmasıyla mümkün olabilecektir. Dolayısıyla yeterli ulaşım olanaklarının olmaması nedeniyle potansiyel fırsatları engelleyen kısıtlamalar söz konusu olacak ve bu da ekonomik kalkınmayı sekteye uğratabilecektir. Ulaşım sektörünü diğer yatırım ve iktisadi sektörlerden ayıran hususlardan birisi ikili yapı arz etmesidir. Ulaşım bir taraftan kendi başına ekonomik bir sektörken aynı zamanda birçok sektörle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan ve bu sektörleri pozitif anlamda etkileyen bir faaliyet alanıdır.

Ayrıca büyük ulaşım projelerinin kalkınmanın maliyet birimlerinden olan çevre üzerinde de olumlu sonuçları vardır. Ulaştırma altyapısı düzgün bir şekilde sağlandığında ve sistem oturtulduğunda ekonomik büyümenin çevresel sonuçları elimine edilebilmektedir. Söz gelimi Avrasya Tüneli sayesinde trafikte hatırı sayılır bir rahatlama olmuş ve bu da tahminen yılda 80 bin ton civarında egzoz emisyon miktarında azalmaya neden olmuştur.

Ülke içinde yayılan hızlı tren ve havalimanları gibi diğer yatırım birimlerinin ticari ve sınai getirilerinin yanı sıra turizme katkı gibi yönlerine de dikkat çekmek gerekir. Zira turistik yerler kadar bu yerler arasında kurulan ulaşım imkanlarını, turistlerin ülke içinde hızlı ve güvenli bir şekilde hareket etme imkanına sahip olmasını da dikkate almak gerekir. Efes antik kentinin hemen yanında havalimanının olması ve Nevşehir Kapadokya'daki havalimanı bu minvalde ilk akla gelen örneklerdir. AK Parti iktidarı döneminde havalimanlarına büyük önem verilmiş; 2003'te yurt genelinde 26 olan havalimanı sayısı 2022'de 56'ya yükseltilmiştir.²⁶

²⁶ "AK Parti İktidarında Kararlı Adımlar!", *Sabah*, 24 Mart 2022.

YATIRIM VE KALKINMA HAMLELERİNİN FİNANSMANI

Bütün toplumlarda olduğu gibi kalkınmanın da bir maliyetinin olduğu aşıkardır. Ancak bu maliyetin tolere edilemeyeceği meselenin ana merkezini oluşturuyor. Türkiye'de ise kalkınma hamleleri ve bu hamlelerden doğan maliyetin telafi edilip edilmeyeceği meselesinden ziyade daha çok söz konusu maliyetlerin çarpıtılarak bir itham aracına dönüştürüldüğü görülmektedir. Yapıcı değil yıkıcı bir eleştirel tarzda kalkınma hamleleri tenkit edilmekte ve söz konusu gelişmeler tekil olarak değerlendirilerek ilgili çalışma üzerinde iyileştirme önerileri sunulmamaktadır. Bunun yerine toptan ve reddiyeci bir tutum takınılarak çoğunlukla çevre ve doğa faktörleri öne çıkarılmakta ve özellikle söz konusu yatırımların orta ve uzun vadeli sonuçları kasıtlı olarak göz ardı edilmektedir.

Bu tavrın sağ kalkınmacılık ile yaşıt olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim DP ve AP iktidarlarında da benzer şekilde birçok yanlış iddia ve bilgilerle kalkınma çalışmaları manipüle edilmeye çalışılmıştır. Bir örnek olması kabilinden DP döneminde yayılan şayialar gösterilebilir. Söz gelimi 1956'da açılan Seyhan Barajı için dönemin CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek barajın sağlam yapılmadığını, barajı köstebeklerin oyacağını ve böylece Adana'nın seller altında kalacağını iddia edebilmiştir. Yine o dönemde DP'nin dış borçlarla gerçekleştirmeye çalıştığı kalkınma çalışmalarında dış borçların da manipüle edildiği görülmektedir. Dönemin CHP Manisa il başkanı, DP'nin ABD'ye çok fazla borçlandığı ve bu borçları ödeyebilmek için İzmir'i Yunanlılara vermeyi taahhüt ettiği gibi absürt bir iddiayı gündeme getirebilmiştir.²⁷ Bu türden özellikle sağ iktidarlar tarafından üretilen hizmetlere karşı yapılan karalama ve kötüleme kampanyalarının Türkiye'nin kalkınma serüveninin önemli bir parçası olduğunu tespit ve teslim gerekmektedir.

Öte yandan altyapı ve yatırım çalışmalarında en büyük tenkit noktalarından biri yatırımların finansmanıdır. Özellikle büyük projeler söz konusu olduğunda finansman modeline dair eleştiriler yöneltildiği ve hatta yer yer spekülasyonların yapıldığı görülmektedir.

Şunu kabul etmek gerekir ki büyük projelerdeki en önemli problem finansmanının sağlanmasıdır. Daha genel anlamda bakıldığında ise kalkınma hamlelerine girişebilmek için her şeyden önce bir sermayenin ya da sermaye birikiminin olması gerekir. Kapitalist Batı devletlerinde sermaye birikimi sömürgeci ya da baskıcı rejimler eliyle işçi ve köylü kitlelerinin taleplerinin bastırılması ve bu kit-

²⁷ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s. 195.

lelerin sömürülmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak Türk/Osmanlı geçmişinde sömürgeleştirme pratiği söz konusu olmadığı gibi köylülüğün tasfiyesi gibi süreçler de vuku bulmamıştır. Bu nedenle Türkiye’de kalkınma hamleleri daha çok devlet eliyle, kamunun sağladığı finansmanlarla yapılabilmektedir.

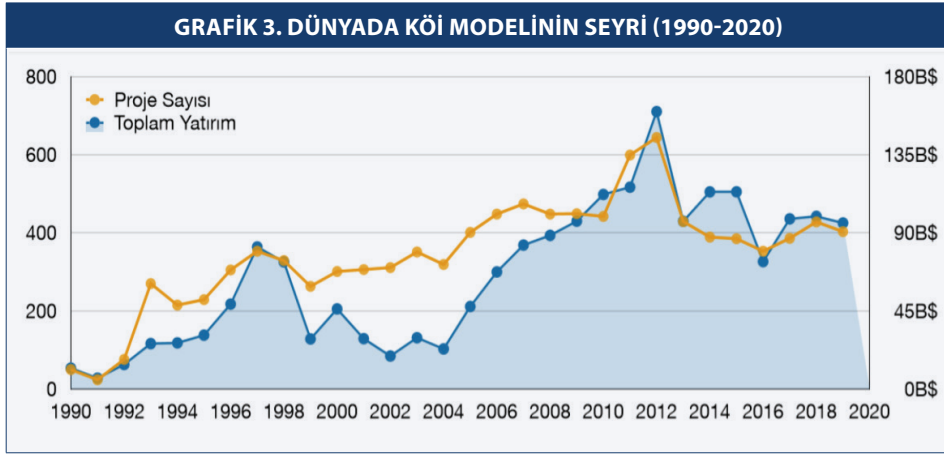
Ancak kamu finansmanı yoluyla kalkınma hamlelerinin tamamını finanse etmek mümkün değildir. Zira özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki altyapı yatırımları yatırım ve kalkınma projelerine ayrılan kamu kaynaklarının büyük bir kısmını tüketmektedir. Hem Türkiye’nin harici bir sermaye birikimi sürecine girmemiş olması hem de yatırım ve kalkınma ihtiyacının yerinde ve zamanında giderilemeyeşinden ötürü biriken sorunlar kamunun üzerindeki finansman yükünü daha katmerlendirmektedir. Bu nedenle kamu kaynaklarının dışında birtakım finansman model ve yöntemleri hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Kalkınma hamleleri başta olmak üzere Türkiye’de ve dünyada hızla artan bir finansman modeli KÖİ’dir. En genel anlamda KÖİ “bir sözleşmeye dayalı olarak, yatırım ve hizmetlerin, projeye yönelik maliyet, risk ve getirilerinin, kamu ve özel sektör arasında paylaşılması yoluyla gerçekleştirilmesini” ifade eder.²⁸ KÖİ’ler gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi engelleyen altyapı açığını kapatmakta yardımcı olan bir modeldir. Bu yöntem sayesinde mevcut kaynaklara ek ve alternatif finansman kaynakları oluşturulabilmekte ve böylece aynı anda daha fazla büyük yatırım yapılabilmektedir. KÖİ’ler vasıtasıyla özel sektör finansmanı ve uzmanlığının özellikle 1990’lardan itibaren KÖİ modelinin dünyada artış trendinde olduğu görülmektedir (Grafik 3).

Dolayısıyla KÖİ’ler hakkında şu tespitlerde bulunmak mümkündür:

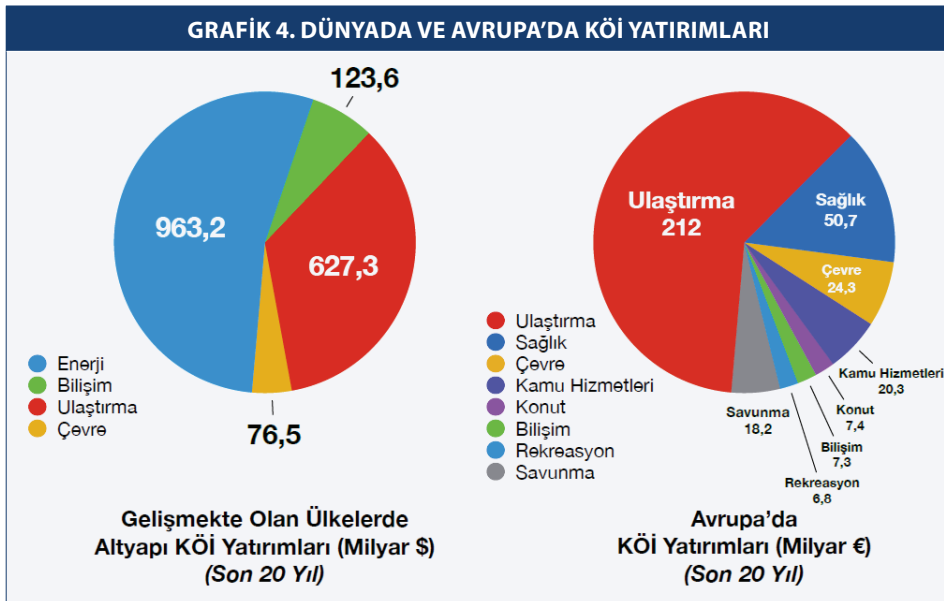
- Özellikle altyapı açığını karşılamak amacıyla mevcut öz kaynaklara alternatif olacak finansmanı sağlamak için kullanılmaktadır.
- Kamu altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için kamu ve özel sektör arasında imzalanan süreli sözleşmelerdir.
- Bu sözleşmeler çerçevesinde özel sektör finansmanından ve uzmanlığından yararlanılmaktadır.
- Sözleşmeler çerçevesinde sermaye, inşaat, bakım-onarım, işletme ve hizmet sunumu gibi önemli riskler özel sektöre transfer edilmektedir.

28 *Dünyada ve Türkiye’de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler*, (T.C. Kalkınma Bakanlığı Yatırım Programlama İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara: 2012), s. 6.

Kaynak: T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Dolayısıyla KÖİ modeliyle yapılan yatırımlarda son yirmi yılda dünya genelinde ve Avrupa ülkeleri özelinde bir artış olduğu görülmektedir. Bu yükseliş trendinde öne çıkan alanların ise ulaştırma ve enerji olduğu göze çarpmaktadır. Ulaşım ve enerji alanındaki yatırımların öne çıkmasının sebebi bu alanlarda yatırım yapabilmek için yüksek finansman desteğine ihtiyaç duyulmasıdır. Kamu bu alanların gerektirdiği yüksek bütçeli büyük projeleri yapabilmek için çoğunlukla kendi kaynakları dışından finansman desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda KÖİ'ler büyük projelerde Avrupa'da ve dünya genelinde birçok devletin tercih ettiği bir yatırım modelidir ve yaygınlığı günden güne artmaktadır.

Kaynak: T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Bu kapsamda Türkiye’de de son yıllarda KÖİ’ler vasıtasıyla yapılan yatırımlarda bir artış olduğu göze çarpmaktadır. KÖİ’ler 1980’lerden itibaren Türkiye’de de yatırımları finanse etmede kamu kaynakları haricinde kullanılan yöntemlerden biridir. Bu bağlamda KÖİ modeliyle 1986-2002 döneminde sözleşme değeri 11,9 milyar dolar ve yatırım tutarı 11,4 milyar dolar olan 67 projenin sözleşmesi imzalanırken 2003-2017 döneminde ise sözleşme tutarı 122,9 milyar dolar ve yatırım tutarı 50,2 milyar dolar olan 158 projenin sözleşmesi yapılmıştır.²⁹ Kamu kaynağı finansmanıyla yapılan yatırım projelerinde projenin süresi yedi-yirmi yıl arasında sürerken KÖİ modelinde bu süre beş yılın altına kadar inebilmektedir. Dolayısıyla KÖİ modeli; yatırımların daha hızlı ve etkin bir şekilde tamamlanmasına ve altyapı açığının hızla kapatılmasına olanak sağlamaktadır.

KÖİ modelinin avantajlarını şöyle sıralamak mümkündür:

- Yeni bir finansman kaynağı oluşturularak bütçe imkanları artırılmaktadır.
- Özel sektör dinamizmi, kamu deneyimi ve uluslararası finans kuruluşlarının mali desteği bir araya getirilerek risk paylaşımı yapılmakta ve kısa sürede projeler bitirilerek ekonomiye kazandırılmaktadır.
- Söz konusu yatırımların normal şartlarda tamamlanması yedi-yirmi yıl arası bir süreyi bulurken bu modelle beş yıldan kısa sürede projeler halkın hizmetine sunulmaktadır.
- Projelerin kısa sürede hayata geçirilmesi ile zaman tasarrufu, sürüş konforu, trafik güvenliği ve istihdam gibi sosyoekonomik etkilerle rekabet gücü artırılmaktadır.
- Bu projelerin işletme süresi bitiminde her türlü bakımı yapılmış olarak kamuya devri yapılacaktır.
- Projenin kalan ekonomik ömrü boyunca elde edilecek gelirlerin bütçeye dahil olması da önemli bir avantajdır.

Dolayısıyla KÖİ modeliyle yapılan yatırımların birçok avantajından söz edilebilir. Bununla birlikte bu modele ilişkin ulusal ve uluslararası tenkitler de vardır. Elbette politika yapım ve üretiminde birtakım tercihlerin kritik edilmesi olağan karşılanabilir. Ancak en nihayetinde KÖİ modeli Türkiye’de ve dünyada büyük projelerde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemle yapılan birçok yatırım halkın hizmetine sunulmakta ve sürecin başında birtakım soru işaretleri olsa da zaman içerisinde bunların çoğunlukla elimine olduğu görülmektedir.

29 “Güçlü Meclis Güçlü Hükümet Güçlü Türkiye”, s. 170-171.

GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

AK Parti'nin sağ kalkınmacılık geleneğini hem devam ettirdiği hem de bu geleneği yeni bir seviyeye çıkardığını belirtmek mümkündür. Eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı alanlarında halkın refah ve hizmet kalitesini yükselten ve aynı zamanda Türkiye'nin potansiyelini ortaya çıkarmaya matuf atılımlar yapılmıştır. Hayata geçirilen yatırımlara ek olarak devam eden büyük projeler ve yeni standartların gerektirdiği kalkınma girişimlerinin sürdürülmesi şimdiye kadar yapılanların neticelerini görme bakımından da hayati önem arz etmektedir.

Dolayısıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin başta ulaşım, eğitim ve sağlık olmak üzere bütün alanlarda altyapısını hızla tamamlaması gerekmektedir. Zira hızla gelişen teknolojik yeniliklere ayak uydurmak ancak sağlam bir altyapı kurmakla mümkün olacaktır. 2000'lere kadar Türkiye henüz temel altyapı gereksinimlerini tamamlayamadığı için AK Parti son yirmi yıl içerisinde hızlı bir yatırım hamlesine girişmek zorunda kalmıştır. Olağan bir süreçte daha geniş bir zaman dilimine yayılması beklenen devasa projelerin art arda hayata geçirilmesi bu geç kalınmışlığı telafi etmek içindir. Türkiye'nin ulusal kalkınmasını tamamlayıp refahını artırabilmesi ve akabinde uluslararası standartlarla rekabet eder bir pozisyona gelebilmesi için ulaşım gibi temel altyapı ihtiyaçlarını çözmesi gerekmektedir.

Bu alanda yapılan altyapı çalışmalarının Türkiye'nin coğrafi konumunun sunduğu imkan ve potansiyelleri daha efektif bir şekilde kullanmasını mümkün kılacağını hatırdta tutmak gerekir. Dünyada hızla değişen dengeler

ve Çin'in üretim merkezi olmasıyla birlikte Türkiye'nin ulaşım imkanları ve Çin ile Avrupa arasındaki en etkili ulaşım güzergahı potansiyeli daha fazla önemli hale gelmiştir. Önümüzdeki yıllarda yapılacak altyapı çalışmalarının bu potansiyeli açığa çıkarmada hayati bir rol oynayacağını vurgulamak mümkündür. Bu nedenle yapılan devasa yatırımlar aslında bugünden daha fazla geleceğe yönelik yatırımlardır. 1970'ler ve 1980'lerde yapılan köprülerin halen aktif bir şekilde kullanılması ve İstanbul'un bu köprüler olmadan tahayyülünün imkansızlığı gibi mevcut yatırımlar da Türkiye'nin gelecek on yıllarının temeli ve teminatı olacaktır. Bu anlamda AK Parti'li yıllardaki kapsamlı kalkınma ve yatırım hamleleriyle Türkiye'nin bu yüzyıldaki geleceğinin inşa edildiğini vurgulamak mümkündür.

Büyük projelerin bu bağlamda Türkiye'nin gelecek on yıllarında önemli bir işlevinin olacağı öngörülmektedir. Bu yatırımlar sayesinde Türkiye'nin ulaşım ve ticaret ağı hem uluslararası standartlar çerçevesinde bir yere oturacak hem de uzun vadede bir teminat teşkil edecektir. Hayata geçirilen yatırımların Türkiye'nin uluslararası arenada güçlü bir aktör olmasına katkı sağlamasının yanı sıra istihdam ve ticaret başta olmak üzere birçok alanda ülke ekonomisine önemli destekler sunacağı da düşünülmektedir.

Son olarak şunu belirtmek gerekir: 2010'lardan itibaren siyasi ve içtimai hayatta dijital gelişmelerin, sosyal medya, siber güvenlik ve dijital platformlar gibi alanların çok daha önemli hale geldiği görülmektedir. Türkiye'nin devlet ve toplum olarak elbette bu alanlarda da gerekli atılımları yapması gerekmektedir. Ancak eğitim, ulaşım ve sağlık gibi en temel alanlarda sağlam bir altyapı sistemi olmazsa, yapılan çalışmaların alternatifleri üretilmezse teknik ve teknolojik sahelerde ilerleme adına gerekli olan motivasyon, enerji ve kaynakların bulunması mümkün değildir.

Türkiye'nin bu alanlardaki en önemli problemi geç kalınmışlıktır; son yıllarda tamamlanmaya çalışılan altyapı çalışmalarını Batılı devletlerin yıllar öncesinde hitama erdirdiği bilinen bir gerçektir. Türkiye'nin bu alanlarda eksikliklerini hızla kapatarak güç ve enerjisini çağın gerektirdiği diğer alanlara kanalize etmesi zarureti vardır. Buna binaen yatırım hamlelerinin geleceğin temelini atma ve geleceği inşa etmedeki önemi çok iyi anlaşılmalıdır. Geç kalınmışlıktan dolayı projeleri hızlandırmak için yapılan uygulamalardan doğan rahatsızlıkların olması muhtemeldir. Ancak bu rahatsızlıkların Türkiye'nin geleceğini inşa eden dev yatırımlara karşı toptan reddiyeci bir retoriğe dönüşmesi de elzemdir.

ÖNERİLER

- AK Parti döneminde hayata geçirilen kalkınma ve yatırım hamlelerinin Türkiye'nin bu alandaki geç kalınmışlığını gidermedeki fonksiyonu göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle yöneltilen eleştirilerin bu hamlelerdeki ivmeyi kaybettirmesine izin verilmemelidir.
- Özellikle büyük projeler bahsinde getirilen eleştirilerin en önemli sebeplerinden biri kamuoyuna etraflı ve doyurucu açıklamaların yeteri kadar yapılmamasıdır. Bu alanlardaki manipülatif dezenformasyonun önüne geçilmeli ve kamuoyu çalışmaların teknik boyutunu da kapsayacak şekilde etraflıca bilgilendirilmelidir.
- Önümüzdeki yıllarda da AK Parti iktidarıyla ivme kazanan yatırım ve kalkınma siyasetinin yenilenerek ve geliştirilerek devam ettirilmesi elzemdir.
- Kalkınma hamlelerinin insani ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı çerçevesinde uygulanması gerekmektedir.
- Gelecek yıllarda kalkınma konusunda çevreci yaklaşımların daha fazla öne çıkacağı ve iklim meselesinin dünya gündemini daha fazla meşgul edeceği öngörülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin kalkınma ve yatırım planlamalarını bu realiteleri göz önünde tutarak geliştirmesi gerektiği söylenebilir.
- Kalkınma konusunda Türkiye'de ve dünyada öne çıkan problemlerden biri çevre sorunlarıdır. Türkiye'de de gelecek yıllarda çevre ve iklim değişikliğinin öncelikli alanlardan olacağı öngörülmektedir. Kalkınma politikalarının çevre sorunları ve iklim değişikliği dikkate alınarak oluşturulması gerekmektedir. Yeşil kalkınma hem Türkiye hem de dünya için ekstra ve lüks bir girişim değil bir zorunluluk olarak kendini dayatmaktadır.
- Yatırım ve kalkınma vizyonunun refahın bölüşümü ve adil dağılımını tesisi önem arz etmektedir. Daha fazla yardım etmek değil yardıma ihtiyaç duyan kimsenin kalmadığı ya da en asgari düzeylerde tutulduğu bir sosyoekonomik adalet sisteminin inşa edilmesi gerekmektedir.
- Dolayısıyla sosyal kalkınma ve yeşil kalkınmanın önümüzdeki süreçte daha fazla dikkate alınması gerekmektedir. Ancak bu türden bir kalkınma modeline geçiş için de temel kalkınma ihtiyaçlarının giderilmesi zarureti vardır. O halde mevcut projeler ivedilikle bitirilmeli ve bu projelerin de sunduğu imkanlarla sosyal kalkınma ve yeşil kalkınma alanlarında dünyada oluşan trende hızla uyum sağlanmalıdır. Özellikle insanı merkeze alan sosyal kal-

kınma tasavvuruyla Türkiye'nin bu alanda dünyaya örnek olma potansiyeli vardır. Ancak bu potansiyelin iyi kullanılıp kullanılmayacağı yatırım ve kalkınma siyasetinin önümüzdeki yıllardaki seyrine bağlıdır.

KAYNAKÇA

“1. Çağrı - Basın Toplantısı”, Necmettin Erbakan, 22 Ağustos 2002, <http://www.necmettinerbakan.net/page.php?act=haberGoster&haberID=2067&name=1-cagri-basin-toplantisi>, (Erişim tarihi: 22 Kasım 2022).

“2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 25 Ekim 2021, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf>, (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2022).

“2022 Yılı Performans Programı”, T.C. Sağlık Bakanlığı, https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/42482/0/2022-yili-performans-programi-31012022pdf.pdf?_tag1=9E-7D668EA1139B97B47F3F9462006AA0DCE00A11, (Erişim tarihi: 5 Haziran 2022).

“AK Parti İktidarında Kararlı Adımlar!”, *Sabah*, 24 Mart 2022.

Aktay, Yasin, “Adalet ve Kalkınma Arasında AK Parti”, *Kuruluşundan Bugüne AK Parti | Siyaset*, ed. Nebi Miş ve Ali Aslan, İstanbul: SETA Yayınları, 2018.

Alkin, Kerem, “On Beş Yıllık ‘Sessiz Devrim’in Ekonomik Kodları”, *Kuruluşundan Bugüne AK Parti | Ekonomi*, ed. Nurullah Gür, Sadık Ünay ve Şerif Dilek, İstanbul: SETA Yayınları, 2018.

Delgado, Damelys, “Turkey on the Fast Track to Development”, OPEC Fund, 1 Temmuz 2013, <https://opecfund.org/news/turkey-on-the-fast-track-to-development>, (Erişim tarihi: 25 Mayıs 2022).

Demirel, Tanel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Demirel, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.

Dünyada ve Türkiye'de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler, Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yatırım Programlama İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 2012.

Göle, Nilüfer, *Mühendisler ve İdeolojiler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2022.

“Güçlü Meclis Güçlü Hükümet Güçlü Türkiye: 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi”, AK Parti, (Haziran 2018), <https://www.akparti.org.tr/media/318779/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>, (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2022).

“İş Yerlerine Fiziksel Aktiviteyi Destekleyen Programlar Geliyor”, TRT Haber, 26 Ekim 2021.

Karagöl, Erdal Tanas ve Salihe Kaya, “Sürdürülebilir Ekonomik Büyümenin Anahtarı: Altyapı Yatırımları”, *Kuruluşundan Bugüne AK Parti | Ekonomi*, ed. Nurullah Gür, Sadık Ünay ve Şerif Dilek, İstanbul: SETA Yayınları, 2018.

Laleoğlu, Baki, “Türkiye Sağlık Sisteminde Model Ülke”, *Kriter*, Cilt: 5, Sayı: 46, Mayıs 2020.

Özkan, Fadime, “AK Parti'nin Sessiz Ama Esaslı Devrimi: Kadın Politikaları ve Sosyal Politikalar”, *Kriter*, Cilt: 7, Sayı: 70, Temmuz-Ağustos 2022.

Patrick Witte, Delphine ve Tejo Spit, “Megaprojects | An Anatomy of Perception”, *The Planning Review*, Cilt: 55, Sayı: 2, 2019.

“Projenin Faydaları”, Avrasya Tüneli, <https://www.avrasyatuneli.com/kurumsal/neden/projenin-kazandirdiklari>, (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2022).

Şen, Mustafa, “AK Parti Kalkınma Felsefesinin Dönüşümü”, *Kriter*, Cilt: 7, Sayı: 70, Temmuz-Ağustos 2022.

Turan, Ömer, “Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayi: Türk Sağı ve Kalkınma”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, der. İnci Özkan Keresteci-oğlu ve Güven Gürkan Öztan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Türk, Bahadır, *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Türkiye'de Eğitimin 20 Yılı (2000-2019), Ankara: MEB Yayınları, 2021.

“Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma: 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi”, AK Parti, Temmuz 2015, <https://www.akparti.org.tr/media/318795/7-haziran-2015-edited.pdf>, (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2022).

YUNUS ŞAHBAZ

2014'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi-Mülkiyeden mezun olmuştur. 2017'de Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamlamıştır. Kırıkkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak görev yapan Şahbaz "Türk Düşüncesinde Aydın Sorunsalı: Bir Erol Güngör özümlemesi" başlıklı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Akademik görevlerinin yanı sıra *Muhafazakar Düşünce* dergisinin genel yayın yönetmenliğini deruhte etmektedir. *Akıntıya Karşı Bir Aydın: Erol Güngör ve Vahdettin Işık*'la beraber edit rluğunu üstlendiği *Said Halim Paşa: Geleneğin Muhafızı, Değişimin Faili* isimlerinde kitapları vardır. Çok sayıda ulusal ve uluslararası dergilerde makaleleri ve çeşitli süreli yayınlarda yazıları bulunmaktadır. Temel  alışma alanları Türk siyasal hayatı, Türk düşüncesi, Türk sağı, Türkiyede milliyetçilik ve muhafazakarlıktır.

TÜRKİYE'DE SAĞ KALKINMACILIK VE AK PARTİ İSTİKRAR, YATIRIMLAR VE BÜYÜK PROJELER

YUNUS ŞAHBAZ

Türk siyasal hayatında sağ siyasetin öne çıkan vasıflarından birisi de kalkınma ve yatırım hamlelerine öncelik vermesidir. Bu anlamda Türk siyaseti için bir sağ kalkınmacılık geleneğinden söz etmek gerekir. 1950'lerde Demokrat Parti ile başlatılabileceğimiz bu sağ kalkınmacılık diskurunun son önemli temsilcisi AK Parti'dir. AK Parti iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren kalkınma meselesini öncelikli bir politika alanı olarak belirlemiştir. Topyekün bir kalkınma diskuruyla hareket eden AK Parti hem sağ kalkınmacılık geleneğini sürdürmüş hem de hayata geçirdiği kalkınma ve yatırım hamleleriyle bu geleneği yeni bir evreye taşımıştır.

Bu raporda öncelikli olarak Türk siyasetinde uzun bir serencamı olan sağ kalkınmacılık geleneği ve bunun temel parametreleri ele alınmaktadır. Daha sonra AK Parti'nin sağ kalkınmacılık içerisindeki yeri ve konumu tespit edilmektedir. AK Parti'nin izlediği kalkınma ve yatırım siyasetinin temel hasletleri ortaya konulmakta ve son yirmi yıllık iktidarında hayata geçirdiği kalkınma ve yatırım hamlelerinin bir envanteri çıkarılmaktadır. AK Parti'nin birçok alanda gerçekleştirdiği yatırımların ilerleyen dönemde nasıl bir etkisinin olacağına dair öngörülerde bulunmaktadır. Son bölümde ise Türkiye'nin kalkınma konusunda belli bir aşamaya geldiği kabulünden hareketle gelecek döneme ilişkin bazı öneriler sunulmaktadır. Böylelikle Türkiye'nin AK Parti iktidarı döneminde tecrübe ettiği kalkınma ve yatırımların gelişerek, yenilenerek ve özellikle farklı alanlardaki gelişmeler dikkate alınarak sürdürülmesi gerekmektedir.